МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0134
спеціальності 013 Початкова освіта
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
А. І. Солодовник

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент А. Ф. Курінна

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент О. О. Андрющенко

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«27» листопада 2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Солодовник Анастасії Іванівні

1. Тема роботи: «Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки»
керівник роботи Курінна Алла Феліксівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
(затверджені наказом ЗНУ від «02» жовтня 2025 р. № 1394-с)

2. Строк подання студентом роботи: 27 листопада 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): на підставі аналізу філософської, психологічної, педагогічної літератури виявити ступінь розробленості проблеми дослідження; визначити сутність та особливості розвитку креативних здібностей особистості у процесі професійної підготовки; схарактеризувати критерії, показники та рівні розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки; розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиць – 17, рисунків – 8.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Курінна А. Ф.	02.02.25 р.	02.02.25 р.
Розділ 1	Курінна А. Ф.	27.03.25 р.	27.03.25 р.
Розділ 2	Курінна А. Ф.	14.05.25 р.	14.05.25 р.
Висновки	Курінна А. Ф.	23.09.25 р.	23.09.25 р.

7. Дата видачі завдання: 02.02.2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	лютий	виконано
2	Написання вступу	березень	виконано
3	Написання першого розділу	квітень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	виконано

Студент _____А. І. Солодовник
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____А. Ф. Курінна
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____Ю. Є. Зубцова
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 111 с., 17 таблиць, 8 рисунків, 62 джерела.

Мета дослідження – розроблення, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети визначено завдання дослідження.

Об’єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – технологія розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Для розв’язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження – теоретичних: аналіз філософської, педагогічної, психологічної, спеціальної літератури з метою вивчення проблеми розвитку креативних здібностей в освіті; синтез та узагальнення педагогічного досвіду з метою вибору методів та технологій для розвитку креативних здібностей; порівняння наявних підходів до розвитку креативних здібностей фахівців з метою вибору найбільш ефективних для розробки технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки; моделювання педагогічних процесів із метою розробки технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки; емпіричних: діагностичні (анкетування, опитування, бесіди, контрольні роботи, тестування), прогностичні (експертні оцінки, узагальнення незалежних характеристик) для встановлення рівнів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки; педагогічний експеримент для виявлення ефективності реалізації розробленої технології в освітньому процесі закладу вищої освіти; методи математичної статистики: статистична обробка емпіричних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що автором визначено й науково обґрунтовано технологію розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні та впровадженні науково-методичних матеріалів щодо розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Галузь використання: заклади вищої та післядипломної освіти.

КРЕАТИВНІСТЬ, КРЕАТИВНІ ЗДІБНОСТІ, МАЙБУТНІЙ УЧИТЕЛЬ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ, ТЕХНОЛОГІЯ, ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА, ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ

SUMMARY

Solodovnyk A. S. Development of Creative Abilities of Future Primary School Teachers in the Process of Professional Training

The qualifying work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references (62 items). The volume of the qualifying paper is 111 pages (with 90 pages of the main text). The work contains 14 tables and 8 figures.

The purpose of the research is to develop, theoretically substantiate, and experimentally verify a technology for the development of creative abilities of future primary school teachers in the process of professional training.

In accordance with this aim, the following research objectives were defined:

1. Based on the analysis of philosophical, psychological, and pedagogical literature, to identify the degree of elaboration of the research problem.

2. To determine the essence and specific features of the development of creative abilities of the individual in the process of professional training.

3. To define the criteria, indicators, and levels of development of creative abilities of future primary school teachers in the course of professional training.

4. To develop, theoretically substantiate, and experimentally verify the effectiveness of the technology for the development of creative abilities of future primary school teachers during professional training.

The object of the research is the process of professional training of future primary school teachers.

The subject of the research is the technology for the development of creative abilities of future primary school teachers in the process of professional training.

The first chapter, “Theoretical Foundations of the Problem of Developing Creative Abilities of Future Primary School Teachers”, presents the scientific interpretation of the essence of the key concepts of the study; analyzes the problem of developing creative abilities of future primary school teachers; and introduces the

technology aimed at fostering their creative abilities during professional training.

The second chapter, “Experimental Verification of the Effectiveness of the Technology for Developing Creative Abilities of Future Primary School Teachers in the Process of Professional Training”, provides the design, scientific substantiation, and experimental testing of the proposed technology; identifies and characterizes the criteria and levels of the studied indicators; and analyzes the results of the experimental work.

Theoretical significance of the research lies in defining and scientifically substantiating the technology for the development of creative abilities of future primary school teachers within the process of professional training. Practical significance of the research consists in the development and implementation of scientific and methodological materials aimed at fostering creative abilities of future primary school teachers in higher education institutions.

Keywords: creativity, creative abilities, future primary school teacher, technology, professional training, higher education institution.

ЗМІСТ

Вступ……. 9
Розділ 1 Теоретичні засади проблеми розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів……...……... 13
1.1. Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема ……. 13
1.2. Теоретичне обґрунтування технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки……. 34
Розділ 2. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки .....…… 56
2.1. Методика організації та проведення експерименту ……...……. 56
2.2. Реалізація технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки ……. 77
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи……. 90
Висновки..... 101
Список використаних джерел..... 105

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна система освіти України перебуває у процесі модернізації, що зумовлює необхідність підготовки педагогічних кадрів нового покоління. В умовах упровадження Концепції нової української школи особливої значущості набуває формування вчителя початкових класів як креативної, інноваційної особистості, здатної не лише засвоювати та передавати знання, а й створювати нові педагогічні ідеї та технології.

Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи є важливим чинником їхньої професійної компетентності, адже творчий педагог може ефективно організувати освітній процес, знаходити нестандартні рішення педагогічних ситуацій, мотивувати учнів до пізнання та розкривати їхній потенціал.

Разом із тим, у практиці професійної підготовки в закладах вищої освіти нерідко спостерігається орієнтація переважно на відтворення знань та формування базових умінь, що недостатньо сприяє розвитку творчого мислення та креативності майбутніх учителів. Це зумовлює потребу в науково-обґрунтованих підходах до вдосконалення змісту, форм і методів підготовки здобувачів освіти спеціальності А3 Початкова освіта. Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю підготовки вчителя початкових класів, здатного до творчої самореалізації та інноваційної діяльності, що відповідає сучасним суспільним викликам і завданням реформування освіти.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних праць із проблеми розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки уможливлює визначення різних аспектів проведених досліджень. Проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів отримала відображення в наукових положеннях професійної освіти (О. Біда, О. Андрющенко, Ю. Зубцова, Л. Коваль, О. Комар, Л. Корольова,

С. Литвиненко, О. Онопрієнко, І. Полякова, Р. Пріма, Л. Сущенко, Л. Ткаченко, Л. Хомич, З. Шевців та ін.).

Аспекти педагогічної креативності та механізми її діяльності досліджувалися зарубіжними та вітчизняними вченими (T. Torrance, M. Wallach, J. Kagan, Н. Вишнякова, О. Дубасенюк, В. Загвязинський, Б. Коротяєв, Л. Корольова, О. Морозов, Г. Пономарьова, Г. Цвєткова, Д. Чернілевський та ін.).

Дослідження вчених В. Гриньової, В. Євдокимова, С. Курінної, В. Лозової, О. Молчанюк, О. Набоки, С. Омельченко, О. Пєхоти, Н. Побірченко, О. Пометун, Г. Пономарьової, І. Прокопенка, М. Роганової, Т. Сущенко засвідчують пріоритетність володіння технологіями з метою підвищення фахового рівня майбутніх учителів.

Проте педагогічна підготовка потребує подальшого докладного обґрунтування й аналізу, бо окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими.

Отже, актуальність проблеми, її недостатня теоретична обґрунтованість зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: *«Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки»*.

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети визначено завдання дослідження:

1. На підставі аналізу філософської, психологічної, педагогічної літератури виявити ступінь розробленості проблеми дослідження.

2. Визначити сутність та особливості розвитку креативних здібностей особистості у процесі професійної підготовки.

3. Визначити критерії, показники та рівні розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

4. Розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Об’єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Предмет дослідження – технологія розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Для розв’язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження – *теоретичних:* аналіз філософської, педагогічної, психологічної, спеціальної літератури з метою вивчення проблеми розвитку креативних здібностей в освіті; синтез та узагальнення педагогічного досвіду з метою вибору методів та технологій для розвитку креативних здібностей; порівняння наявних підходів до розвитку креативних здібностей фахівців з метою вибору найбільш ефективних для розробки технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки; моделювання педагогічних процесів із метою розробки технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки; *емпіричних:* діагностичні (анкетування, опитування, бесіди, контрольні роботи, тестування), прогностичні (експертні оцінки, узагальнення незалежних характеристик) для встановлення рівнів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки; педагогічний експеримент для виявлення ефективності реалізації розробленої технології в освітньому процесі закладу вищої освіти; *методи математичної статистики:* статистична обробка емпіричних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що автором визначено й науково обґрунтовано технологію розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні та впровадженні науково-методичних матеріалів щодо розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1.1 Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема

Суспільні трансформації сьогодення висувають до системи освіти нові вимоги, пов’язані зі створенням сприятливих умов для всебічного розвитку особистості – компетентного, соціально активного й відповідального громадянина України, здатного інтегруватися у європейське та світове співтовариство, адекватно реагувати на індивідуальні та суспільні виклики. У центрі освітньої парадигми перебуває становлення вільної особистості, яка, спираючись на сформовані ключові й предметні компетентності, уміє ефективно реалізовувати власний потенціал у різноманітному, глобалізованому світі, брати участь у житті демократичної, соціальної, правової держави й громадянського суспільства, а також зберігати готовність до навчання упродовж усього життя.

Нормативна база, зокрема державні стандарти освіти, ґрунтується на особистісно орієнтованому, компетентнісному та діяльнісному підходах, які визначають освітні галузі й конкретизуються в очікуваних результатах навчання. Одним зі стратегічних векторів розвитку національної освіти є удосконалення її структури, оновлення змісту, активізація науково-дослідної та інноваційної діяльності. Постійне ускладнення завдань, що постають перед освітньою сферою, зумовлює потребу у неперервному розкритті здібностей та потенціалу особистості.

У контексті означених завдань особливої ваги набуває проблема формування особистісних і професійних якостей майбутнього педагога, адже саме від рівня його підготовленості залежить успішність освітніх реформ.

Концепція Нової української школи висуває вимогу «нового вчителя» як ключової постаті інноваційних перетворень. Звідси актуалізується проблема розвитку креативності, що трактують як здатність до конструктивного нестандартного мислення й поведінки, а також як уміння усвідомлювати та вдосконалювати власний досвід. Пошук ефективних шляхів формування креативних здібностей у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів є одним із провідних завдань сучасної педагогічної науки. Саме розвиток креативності здобувачів освіти уможливлює становлення їхніх професійно значущих якостей.

Аналіз філософського та психолого-педагогічного дискурсу показує відсутність єдності у визначенні понять «креативність», «креативні здібності», «розвиток креативних здібностей». Сучасні філософські підходи розглядають креативність не лише як форму діяльності, а передусім як специфічні відношення людини до дійсності, які виходять за межі її повсякденної активності й набувають віртуального характеру. У такому контексті креативні відношення постають як здатність бачити світ у перспективі його можливого оновлення, навіть якщо новизна не виявляється безпосередньо.

Розв’язуючи проблему розвитку креативних здібностей, необхідно звернутися до етимології поняття «здібності» та до поглядів науковців на їхню природу. У науковій літературі [6; 8; 18; 38] здібності визначаються як індивідуальні властивості особистості, що є суб’єктивними передумовами успішного здійснення певних видів діяльності. Вони не зводяться до знань, умінь чи навичок, а проявляються у швидкості, міцності й гнучкості оволодіння новими способами діяльності. Здібності виконують функцію внутрішніх психічних регуляторів, які визначають можливість та результативність тієї чи іншої активності.

Базою для становлення здібностей виступають задатки – уроджені анатомо-фізіологічні особливості, пов’язані з будовою мозку, органами чуттів і руху. Проте здібності формуються не автоматично, а в процесі взаємодії

особистості з довкіллям, у різних видах діяльності. Єдиної класифікації здібностей наука не виробила; часто за основу береться розподіл на загальні та спеціальні здібності. Перші стосуються універсальних видів діяльності, другі – окремих галузей людської активності.

У процесі навчання здібності трансформуються у професійно значущі якості: формується специфічна увага, пам’ять, уява, мислення. За визначенням С. Вишнякової [36], здібності – це індивідуальні характеристики, які забезпечують успішність діяльності, але не зводяться до наявних знань чи навичок. Їхній розвиток можна діагностувати за допомогою тестування, а високий рівень виражається поняттями «талант» і «геніальність».

Інший науковий підхід, розроблений Л. Виготським, пов’язує здібності з історичним розвитком культури. Учений розглядав їх як способи взаємодії людини з дійсністю, що закріплені в культурі й опановуються у процесі навчання й виховання. Л. Виготський наголошував, що розвиток здібностей відбувається у логіці загального становлення свідомості та ґрунтується на засвоєнні культурних досягнень. Він вводив поняття «задатки» як природні передумови психіки, підкреслюючи, що розвиток здібностей – це складний процес перебудови цілісної системи психічних функцій. При цьому вирішальне значення мають знакові засоби, які виступають механізмом інтеграції психічних процесів у більш складні структури.

Таким чином, розвиток здібностей можна розглядати як сукупність способів пізнання світу, що реалізуються в різних формах діяльності. Важливою у контексті нашого дослідження є дихотомія «загальні – спеціальні здібності». Загальні визначають рівень інтелектуальної діяльності незалежно від її предметної спрямованості, тоді як спеціальні корелюють із конкретними видами активності. На відміну від спеціальних здібностей, інтелект відображає універсальну здатність людини ефективно розв’язувати широкий спектр завдань.

Низка учених [12; 24; 39], аналізуючи наукові підходи до проблеми співвідношення загальних і спеціальних здібностей, сформулювали низку важливих положень.

Здібності є лише потенціалом для засвоєння знань, умінь і навичок; реалізація цього потенціалу залежить від комплексу умов. За відсутності відповідного освітнього середовища (спеціального навчання, педагогів із творчим підходом, підтримки сім'ї тощо) здібності можуть не розкритися й залишитися нереалізованими. Прояв здібностей полягає не у фактичних знаннях чи навичках, а у динаміці їх опанування, у швидкості, легкості й ефективності оволодіння діяльністю. Від рівня розвитку здібностей залежить якість та результативність діяльності, а також спосіб її виконання. Розвиток здібностей відбувається в процесі діяльності. Виявляючись у практичній активності, здібності набувають подальшого розвитку, формуючи власну структуру та індивідуальну своєрідність.

Не кожна діяльність сприяє формуванню здібностей: інколи вона може відволікати або навіть гальмувати їхній розвиток. Неможливість особистості впоратися з вимогами діяльності не свідчить про відсутність здібностей загалом. У деяких випадках потрібні додатковий час для оволодіння діяльністю чи більші зусилля з боку педагогів. При цьому здібності можуть проявитися пізніше або реалізуватися в іншій сфері.

Кожна здібність має кількісний вимір, який відображає ступінь її розвитку в конкретної особи порівняно з іншими. Для оцінки рівня розвитку здібностей використовуються різноманітні тестові методики. Оволодіння здобутками людської культури є необхідною умовою формування й розвитку здібностей. Проте визначальним чинником розвитку виступає не сам культурний продукт, а діяльність особистості, спрямована на його привласнення.

На нашу думку, майстерність у конкретному виді діяльності виходить за межі нормативних вимог і передбачає значні зусилля та наполегливу працю. Вона формується на основі професійного досвіду й включає готовність до

творчого розв’язання проблемних ситуацій. У процесі удосконалення структури здібностей змінюється й рівень професійної майстерності.

Сучасна епоха вирізняється швидкою змінюваністю, інтенсивними темпами інноваційної діяльності та нагромадженням наукових знань. Тому суспільству потрібна людина впевнена, здатна до імпровізації та гнучкого вирішення проблем, які постійно змінюються. Як підкреслював А. Маслоу, необхідно виховати «нову породу людей, спроможних приймати блискавичні творчі рішення» [12].

Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє зробити висновок, що основою для становлення понять «креативність» і «креативні здібності» є феномен творчості та творчих здібностей. Творчі здібності можна розглядати як інтегральну характеристику особистості, яка включає мотиваційно-творчу активність, інтелектуально-логічні та евристичні уміння, здатність до саморегуляції, комунікативно-творчі вміння, а також світоглядні, етичні й естетичні властивості. Визначальною рушійною силою прогресу виступає творча особистість, тому завданням педагогіки є як виявлення таких особистостей, так і обґрунтування теоретичних засад творчості.

Отже, нагальною стає потреба у формуванні нового типу особистості, яка б відзначалася мобільністю, варіативністю діяльності, чутливістю до соціальних викликів, оригінальністю мислення та здатністю генерувати численні ідеї.

У цьому контексті в зарубіжній психології було введено поняття «креативність» (англ. creativity – творчість), яке визначається як рівень творчої обдарованості, здатність до творчості й розглядається як відносно стабільна характеристика особистості [48].

Філософська думка інтерпретує креативність як здатність створювати або будь-яким способом реалізовувати нове: оригінальні способи розв’язання проблем, нові засоби й інструменти, художні твори. Психологічні ж дослідження мотивації та навчання підкреслюють особливу роль новизни як каталізатора активності. Для високоорганізованих істот характерне постійне протиріччя між

прагненням до стабільності середовища й необхідністю його порушення задля пошуку нових можливостей та вражень. Особистості з розвиненою креативністю зазвичай властивий високий інтелектуальний рівень у повсякденній діяльності, здатність до раціонального розв'язання проблем, водночас вони схильні діяти інтуїтивно й високо цінують ірраціональні прояви власної психіки [46].

Креативність у науковій літературі інтерпретується у двох вимірах – вузькому та широкому. У вузькому сенсі вона ототожнюється з дивергентним мисленням (за Дж. Гілфордом [57]) і виявляється у здатності генерувати значну кількість правильних ідей стосовно одного й того ж об'єкта. У широкому ж розумінні креативність визначається як комплекс інтелектуальних здібностей: уміння вносити новизну у власний досвід (Ф. Баррон), створювати оригінальні ідеї під час постановки й розв'язання нових завдань (М. Воллах), виявляти суперечності та недоліки, формулюючи гіпотези щодо їхнього подолання (Є. Торренс), а також відмовлятися від стереотипних способів мислення (Дж. Гілфорд).

Зарубіжні дослідники, аналізуючи феномен креативності, виокремили чотири його ключові аспекти: креативний процес як здатність, креативний продукт, креативну особистість та креативне середовище. Останнє трактується як соціокультурний контекст і структурні умови, що зумовлюють вимоги до продукту творчості.

Таким чином, *креативність* розглядається як багатовимірне утворення, яке охоплює різні здібності, що розвиваються в індивідуальному темпі. Її можна визначити як генералізовані інтелектуальні ресурси, що формуються внаслідок практики й поєднують гнучкість, оригінальність, чутливість до нових ідей та здатність відмовлятися від звичних стереотипів мислення. Це дозволяє особистості знаходити нетрадиційні рішення, які задовольняють не лише власні потреби, а й суспільні запити.

Упродовж XX століття проблематика креативності посіла важливе місце і у вітчизняній психолого-педагогічній науці. Дослідження здійснювали

В. Андреєв, Г. Батищев, Д. Богоявленська, В. Давидов, В. Дружинін, О. Дубасенюк, О. Морозов, Г. Пономарьова, М. Холодна, Д. Чернілевський та ін.

Сучасна психологія виходить із того, що креативність не зводиться виключно до рівня інтелекту. Її визначають також природні задатки, індивідуальні особливості, характер діяльності, вплив середовища та особистісні якості. Отже, креативність розглядається як самостійна характеристика, що не ототожнюється з інтелектом. У цьому контексті О. Дубасенюк визначає креативність як відкритість до нового, чутливість до проблемних ситуацій і виражену потребу в творчості [5; 13].

Науково-педагогічні джерела демонструють тенденцію до розширення змісту поняття «креативність»: її описують як здатність до творчості, інтелектуальну активність, оригінальність, створення віддалених асоціацій, реконструювання цілісних систем, дивергентне мислення, наслідок або відсутність внутрішніх конфліктів, вихід за межі засвоєних знань, нетрадиційний спосіб мислення, що дозволяє швидко й ефективно долати проблемні ситуації.

Досить розгорнуте визначення подають О. Морозов і Д. Чернілевський, які розглядають креативність як ціннісно-особистісну категорію, пов’язану з духовністю й творчим саморозвитком. На їхню думку, креативність є ресурсом самоактуалізації й проявляється не стільки в наявних знаннях, закріплених у соціальних стереотипах, скільки у сприйнятливості до нових ідей та готовності руйнувати усталені схеми задля пошуку нестандартних рішень [52].

Виходячи з аналізу філософських, психологічних і педагогічних праць, креативні здібності можна визначити як сукупність індивідуальних характеристик, що забезпечують результативну творчу діяльність, дозволяють знаходити необмежену кількість рішень, виходити за межі традиційних ситуацій та оптимізувати педагогічний процес.

Сучасні тенденції розвитку початкової освіти актуалізують потребу в удосконаленні професійних умінь майбутніх учителів, формуванні структурних компонентів їхньої діяльності та реалізації творчого потенціалу. Професія

учителя початкової школи наближається до мистецтва, оскільки передбачає широкі можливості для індивідуальної та творчої самореалізації. Підготовка таких фахівців потребує від студентів не лише ґрунтовних знань у сфері психолого-педагогічних, фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін, а й сформованості методичних умінь і розвинених особистісних якостей. Учитель, здатний до високої індивідуально-творчої продуктивності, знаходить власний стиль у розв'язанні педагогічних завдань, володіє неповторними методами й прийомами роботи з дітьми та досягає значних результатів у професійній діяльності. Отже, сучасна початкова школа потребує креативного вчителя нового типу.

Майбутні педагоги повинні усвідомлювати власну соціальну відповідальність за створення належних умов навчання відповідно до Державного стандарту початкової освіти. Цей документ ґрунтується на загальнолюдських цінностях і принципах науковості, гуманізму, полікультурності, демократичності, світського характеру освіти, єдності навчання й виховання, інтегративності, системності, а також на засадах громадянської свідомості та взаємоповаги між представниками різних культур у контексті інтересів особистості, родини, суспільства й держави.

Аналіз науково-педагогічних досліджень підтверджує значущість проблеми розвитку креативних здібностей майбутніх учителів, що зумовлюється її соціальною та практичною актуальністю (Є. Барбіна, Н. Гузій, І. Дємакова, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кічук, Л. Корольова, М. Лещенко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Хомич та ін.). Питання професійної підготовки вчителів початкової школи та розвитку їхнього творчого потенціалу висвітлюють у своїх працях В. Андрущенко, Н. Бібік, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Б. Коротяєв, Н. Ничкало, Г. Пономарьова, О. Савченко, Л. Сущенко, Л. Хомич, М. Фіцула, Г. Цвєткова, І. Шапошнікова та інші дослідники.

За визначенням С. Сисоєвої, творча особистість – це індивід із високим рівнем розвитку мотивів, індивідуально-психологічних рис і творчих умінь, які

забезпечують успішну педагогічну діяльність. У процесі спеціальної підготовки та постійного самовдосконалення така особистість набуває необхідних знань і навичок педагогічної праці та оволодіває вміннями формування творчого потенціалу учнів у навчально-виховному процесі [36].

Наукові праці учених [27; 33; 34; 47] засвідчують, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування підґрунтя креативної особистості. У цей час провідне місце займає невербальна креативність, яка проявляється в оригінальності створення образних елементів. Натомість у підлітковому віці більш виразно виявляється вербальна креативність, що характеризується швидкістю та гнучкістю у побудові семантичних імплікацій.

З урахуванням державних завдань особливої ваги набуває висновок учених про необхідність своєчасного виявлення та розвитку творчих здібностей. У працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, С. Максименка, В. Моляко, В. Рибалки, В. Сухомлинського та інших дослідників представлено шляхи стимулювання креативності в ранньому дитинстві: це заохочення допитливості, спостережливості, прагнення до самостійного пізнання й дослідження навколишнього світу, підтримка інтересу до таємниць природи, розвиток уяви та фантазії.

Таким чином, сучасна школа ставить перед учителем початкових класів завдання опанування нових соціальних ролей: формування в учнів креативності як здатності творчо розв’язувати навчальні завдання, діяти оригінально, відчувати новизну в освітньому процесі; розвитку інтелектуальної компетентності, що передбачає роботу з різними видами інформації й застосування знань у нестандартних умовах.

Ефективний розвиток креативності молодших школярів можливий лише за умови, що учитель сам виступає творчою особистістю: долає професійну інертність, відмовляється від шаблонів, прагне до пошуку й використання нових методів і форм організації навчання, удосконалює власний стиль педагогічної взаємодії. У центрі його діяльності мають бути особистість та індивідуальність

дитини, пошук оптимальних шляхів розкриття її творчого потенціалу через організацію діалогів і дискусій, постановку нових проблем і цілей, варіативність завдань, застосування як традиційних, так і інноваційних прийомів навчально-виховної роботи.

Ефективність формування ключових якостей учнів початкової школи значною мірою зумовлюється особистістю педагога, яка виступає для дітей зразком для наслідування. Образ креативного вчителя сприяє не лише розвитку творчого потенціалу школярів, а й формуванню у них умінь, необхідних для подальшого успішного соціального самоствердження.

З огляду на основне покликання педагога – формування особистості та сприяння самореалізації дитини, – мета педагогічної освіти постає як безперервний процес загального й професійного розвитку вчителя нового покоління. Такий фахівець вирізняється високим рівнем громадянської свідомості й соціальної активності, любов'ю до дітей, здатністю до гуманістичної взаємодії, інтелігентністю, духовною культурою та вмінням співпрацювати. Його характеризують професійна майстерність, інноваційне мислення, готовність створювати нові педагогічні цінності й приймати нестандартні рішення, постійна потреба в самоосвіті, фізичне та психічне здоров'я, працездатність. Ці риси конкретизуються в системі особистісних характеристик, що визначають індивідуальний стиль педагога.

У межах психолого-педагогічного дискурсу найвищим рівнем професійного становлення вчителя вважається постать «педагога-творця». Йому притаманні ініціативність, самостійність, здатність долати інерцію мислення, відчуття нового та прагнення до його осягнення, цілеспрямованість, гнучкість асоціативного мислення, спостережливість, розвинена професійна пам'ять. Завдання такого педагога-новатора полягає у формуванні в учнів уміння навчатися: перетворювати їх на активних суб'єктів освітнього процесу, створювати умови для самовираження й самореалізації, забезпечувати ситуації успіху як у навчальній діяльності, так і в позанавчальному середовищі.

У наукових працях широко аналізуються ознаки креативності як особистісної риси. Серед них називають здатність висувати альтернативні ідеї, критично осмислювати очевидне, уникати поверхових формулювань, уміння водночас занурюватися у проблему й відриватися від конкретної ситуації, відкриваючи перспективу розвитку (О. Лук); відмову від орієнтації на авторитети, уміння побачити відомий об'єкт у новому контексті (Р. Скульський); гнучкість мислення, готовність виходити за межі усталених схем заради пошуку нових шляхів (М. Поташник). Інші дослідники пов'язують креативність із асоціативністю мислення – здатністю варіювати напрями думки, формувати образи та створювати з них нові комбінації (С. Медник); з критичним мисленням, що забезпечує вибір серед багатьох альтернатив і перевірку прийнятих рішень (Е. Торранс); з особливостями пам'яті – системністю, динамічністю знань, умінням узагальнювати та відхиляти неістотне (Х. Зіверт).

Важливим є також урахування факторів, які впливають на розвиток креативності учнів із боку вчителя. Так, Дж. Торранс підкреслює значущість визнання цінності творчого мислення, розвитку чутливості до стимулів довкілля, вільного маніпулювання об'єктами й ідеями, формування навичок конструктивної критики та самоповаги, а також уміння педагога надавати учням зворотний зв'язок щодо творчого процесу. Це свідчить про визначальний вплив креативного вчителя на формування творчих здібностей школярів.

Дослідження психолого-педагогічної літератури (О. Бескорса, Н. Вольська) дають підстави виділити низку умінь, розвиток яких у процесі творчої діяльності сприяє становленню креативності. Серед них: здатність знаходити варіанти розв'язання завдань; визначати етапи навчально-пізнавальної діяльності відповідно до специфіки завдань і матеріалу; здійснювати логічні операції аналізу, синтезу, класифікації, порівняння, узагальнення, доведення й спростування; формувати стратегію виконання завдання; визначати поняття; аргументувати власні положення; робити

обґрунтовані висновки й чітко формулювати їх; усвідомлювати власну діяльність і прогнозувати шляхи її вдосконалення [54].

Розгляд особистісних якостей індивіда підкреслює значущість волі для креативної діяльності, зокрема наполегливості та соціальної сміливості, що включає готовність до інтелектуального ризику й власну позицію. Стернберг і Любарт зазначають, що під час реалізації креативних завдань трапляються моменти, коли розв'язання проблеми не досягається одразу. У таких ситуаціях як діти, так і дорослі можуть відмовитися від подальшого пошуку або обрати перший підручний варіант, а не оптимальне рішення. Таким чином, креативність передбачає завзятість та наполегливість для подолання труднощів.

Згідно з концептуальними положеннями, розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів можливий лише в процесі професійної підготовки. У межах дослідження рівня розвитку цих здібностей у студентів виділено ключові навички, необхідні під час творчого процесу навчання. Креативність дозволяє майбутнім педагогам впроваджувати інноваційні підходи у професійну діяльність. Світовий і вітчизняний педагогічний досвід, сучасні науково-педагогічні дослідження та практична діяльність багатьох поколінь підтверджують необхідність інтеграції креативного компоненту в освітній процес. Відтак, інноваційна діяльність виступає системоутворювальним фактором креативної освіти майбутнього вчителя.

На думку І. Дичківської, особливістю педагогічної творчості є те, що її об'єктом і результатом є формування особистості, а не створення художнього образу чи технічної конструкції. Педагогічний процес розглядається як спільна творчість педагога та учня у контексті педагогічної взаємодії, під час якої відбувається цілеспрямоване перетворення особистості [11].

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності визначається як особливий стан особистості, що включає мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними методами досягнення педагогічних цілей, здатність до творчості та рефлексії. Педагоги, які творчо

підходять до інновацій, мають глибокі знання про сучасні наукові й новаторські методики навчання та виховання, володіють новітніми технологіями та здатні створювати власні. Для багатьох із них реалізація творчого потенціалу в інноваційному процесі є ключовою орієнтацією діяльності.

Таким чином, науково-педагогічні дослідження підкреслюють необхідність підготовки вільних, ініціативних і творчих фахівців, здатних навчати сучасну особистість й забезпечувати власний розвиток та самовдосконалення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що професійна діяльність учителя початкової школи має виразну креативогенну сутність (за О. Куцеволом) (від лат. creatio – творіння і грец. gen – породжую), яка обумовлена, по-перше, взаємодією з дітьми у сенситивний період розвитку креативності, а по-друге, специфікою творчої педагогічної праці [23].

Учені, аналізуючи професійну креативність, зазначають, що «креатив» – це особа, схильна до нестандартних способів розв’язання завдань, здатна до оригінальних дій, відкриття нового та створення унікальних продуктів, що може бути представлено схематично (рис. 1.1).

Креативним особам властива висока ступінь незалежності, що проявляється в пріоритеті власних особистісних стандартів над груповими нормами, неконформності оцінок і суджень, а також у відсутності надмірної уваги до авторитетів і соціальних умовностей. Для таких осіб важлива орієнтація на власні цінності, а не на зовнішні оцінки, а відкритість розуму демонструє готовність приймати нове, незвичне та фантастичне.

Широта категоризації відображає здатність до легкого асоціювання та формування віддалених асоціативних зв’язків, критичність мислення, цілісність сприйняття, високий рівень толерантності до невизначених і складних ситуацій, схильність до ризику, впевненість у власних здібностях, силу характеру й самоповагу.

Окрім того, для креативів характерне розвинене почуття гумору й уміння знаходити комічне у нестандартних ситуаціях. У контексті нашого дослідження креатив розглядається як фахівець, який схильний до нестандартних способів розв'язання педагогічних завдань, здатний до оригінальних і конструктивних дій, спрямованих на створення нових, унікальних продуктів у професійній діяльності, а також на розвиток власного досвіду й пошук засобів вдосконалення своєї компетентності в процесі фахової освіти.

Рисунок 1.1 – Загальна характеристика креатива

Рейтинг креативного вчителя, здатного швидко адаптуватися до нових умов, нестандартно вирішувати завдання та генерувати несподівані рішення в умовах невизначеності, демонструє стрімке зростання його професійної значущості у сучасних умовах ринкової економіки [18].

Це ставить перед закладами вищої освіти низку специфічних завдань: формування творчої сміливості студентів, розвиток їхнього творчого потенціалу та пізнавальної активності, забезпечення емоційної насиченості освітнього процесу, оскільки позитивні емоції стимулюють активну, відкриту особистість,

здатну формулювати численні запитання; забезпечення креативної педагогічної взаємодії студента з викладачем, який володіє високим рівнем професійної компетентності, творчим стилем мислення та широкою гуманітарною освітою, що стимулює формулювання змістовних питань.

Науковці [3; 34; 43] підкреслюють, що становлення креативної особистості полягає у формуванні та розвитку сукупності стійких креативних якостей, які визначають індивідуальність особи під час навчання та творчої саморегуляції. Відзначається, що розвиток креативних здібностей відбувається у тісній взаємодії з творчим процесом, зокрема в освітньому середовищі вищої школи.

Аналіз науково-педагогічного дискурсу свідчить, що креативність майбутнього вчителя початкової школи є однією з ключових складових професійної компетентності. Компетентна особа вирізняється знаннями, які відповідають певним вимогам, що можна наочно відобразити за допомогою схеми (рис. 1.2).

З аналізу схеми очевидно, що ключовими складовими професійної компетентності є гнучкість, оперативність актуалізації знань, чіткість їх артикулювання, володіння не лише декларативними, а й процедурними знаннями, здатність виокремлювати ключові елементи, категоріальна організація знань, універсальність застосування у різних ситуаціях, а також метапізнання, тобто усвідомлення власних знань, що також характеризує креативну особистість.

Відтак, процес фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів має включати формування професійної компетентності, у якій креативність виступає важливою складовою.

Ураховуючи зазначене, сучасна науково-педагогічна думка акцентує на необхідності відмови від надмірної стандартизації освітнього процесу, яка обмежує ініціативність, пошук, варіативність і гнучкість, водночас наголошується на потребі організовувати підготовку фахівців у форматі творчої діяльності, що стимулює студентів до прийняття креативних рішень.

Рисунок 1.2 – Зв’язок професійної компетентності та креативності

Аналіз навчальних програм і методичних матеріалів практики закладів вищої освіти демонструє, що частіше за все метою занять є забезпечення розуміння та засвоєння студентами змісту навчального матеріалу, надання певних знань і навчання їх застосуванню. Типові цілі занять: вивчення і закріплення матеріалу, систематизація, складання повідомлень із вивчених тем. Такий підхід не сприяє розвитку креативності, оскільки завдання здебільшого стимулюють конвергентне мислення, тоді як дивергентне мислення, притаманне студентам із розвиненими креативними здібностями, практично не розвивається. Проте майбутньому вчителеві початкової школи доводиться вирішувати проблеми з реального життя, які не мають однозначних рішень, на відміну від навчальних завдань.

Практика вищої школи підтверджує, що розвиток креативних здібностей студентів можливий лише за умови створення атмосфери творчості в освітньому процесі, що дозволяє проявляти здібності у різноманітних видах навчальної діяльності.

Особливу увагу слід приділяти формуванню таких якостей майбутнього фахівця, як здатність бачити зміст навчальної діяльності у ширшому освітньому просторі, де можлива реалізація закладеного потенціалу; готовність опановувати педагогічні технології виховання та навчання як цілісну систему різнорідних засобів (дидактичних, психолого-педагогічних тощо) з урахуванням потреб особистості; уміння аналізувати власні знання та цінності, здійснювати моральний вибір; бажання й готовність проводити психолого-педагогічні дослідження; оволодіння основами педагогічної майстерності, включно з ефективною взаємодією з собою та іншими людьми, рефлексією тощо.

Також слід ураховувати вплив освітнього середовища закладу вищої освіти на розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи. Розвиток креативності значною мірою визначається середовищем, у якому формується особистість, а також тим, наскільки це середовище стимулює творчість, підтримує і розвиває індивідуальність. За даними досліджень, у віковому періоді від 6 до 7 років креативність знижується приблизно на 50%, а до дорослого віку ще на 30%. Відтак актуальним є завдання створення умов для відновлення свободи креативності у навчальних і соціальних контекстах.

О. Куцевол узагальнює наукові дослідження, виділяючи детермінанти, що впливають на креативний розвиток [23, с. 56]. Вони поділяються на особистісні (внутрішні), обумовлені психологічними, фізіологічними та іншими особливостями суб’єкта, і соціальні (зовнішні), які залежать від умов середовища. До соціальних детермінант належать макросоціальні (суспільство, культура, засоби масової інформації), мезосоціальні (національний менталітет, традиції) та мікросоціальні (родина, освіта, коло друзів) чинники. Таким чином, ефективний розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових

класів потребує комплексного урахування як особистісних, так і соціальних детермінант.

У процесі моделювання креативного освітнього простору ключовими є педагогічні вимоги до навчального процесу: безперервність і спадкоємність, активне залучення студентів до освітнього середовища, їхня здатність до «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії та самостійного керування творчим процесом. Такий підхід дозволяє студенту не лише розвинути початковий творчий потенціал, а й сформувати потребу в самопізнанні, творчому саморозвитку та об'єктивній самооцінці.

Успішний розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи можливий лише за умов підтримки мікросередовища, яке спрямоване на «розбудження» в людині творця та максимальне розкриття її творчого потенціалу. В результаті формується креативний фахівець, здатний до нестандартних рішень, оригінальних дій, відкриття нового та створення унікальних продуктів педагогічної діяльності.

На основі викладеного можна виділити концепцію педагогіки, спрямованої на розвиток комплексу креативних якостей особистості та набуття досвіду творчої діяльності через самопізнання й саморозвиток. Перший етап включає відкриття нового для себе та винайдення нестандартних способів вирішення педагогічних завдань, що частково вже відомі, але використовуються лише фрагментарно, тобто мова йде про суб'єктивну новизну або інновацію. Другий етап – відкриття нового для інших, тобто новаторство.

Відповідно, доцільно визначити «педагогічну креативність» як процес реалізації масштабних та новаторських педагогічних рішень, що відкривають нові можливості удосконалення як професійної діяльності вчителя, так і особистості, включеної в цей процес.

Окрему форму педагогічної творчості становить імпровізація, яка полягає у знаходженні нестандартного педагогічного рішення та його оперативному впровадженні. Виходячи з цього, слід зазначити, що найвищий рівень творчого

розвитку дозволяє педагогові ефективно впливати на інших осіб навіть поза їх свідомою увагою. Такий рівень проявляється у здатності прогнозувати поведінку та формувати особистість іншого, передбачаючи її дії у конкретних педагогічних ситуаціях.

На основі аналізу психолого-педагогічного дискурсу можна запропонувати структурну схему педагогічної креативності (рис. 1.3), яка відображає взаємозв'язок ключових компонентів і рівнів її прояву в професійній діяльності.

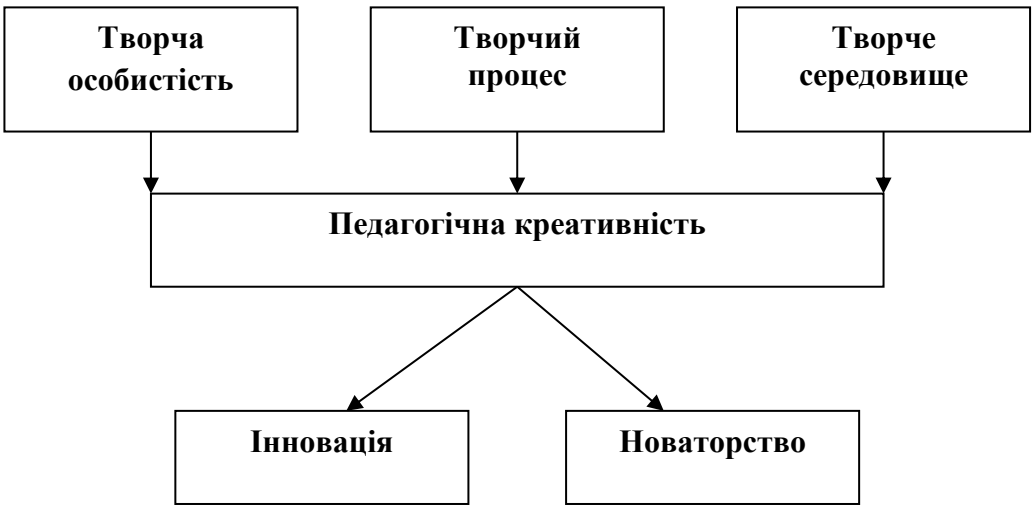

Рисунок 1.3 – Педагогічна креативність

Відповідно до представленої схеми, ефективний розвиток педагогічної креативності можливий за умови наявності у педагогічному процесі трьох взаємопов'язаних компонентів: творчої особистості, активного творчого процесу та сприятливого середовища.

Результатом цього процесу є впровадження інноваційних педагогічних рішень або досягнення найвищого рівня творчого прояву – новаторства в педагогічній діяльності.

Проблема формування професійно значущих якостей актуалізує увагу педагогів-дослідників, адже необхідно створити модель навчання, яка забезпечить практичну підготовку майбутніх фахівців. І. Бех зазначає, що «умовою і засобом реалізації професії виступає людина-фахівець, в особистості

якої, з одного боку, втілюється те спільне, що характерне для будь-якого спеціаліста даного профілю, а з іншого – індивідуальне, внесене ним самим у кожний конкретний акт професійної діяльності» [4].

Таким чином, підготовка майбутнього вчителя до професійної діяльності розглядається як процес формування комплексу мотивів, знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують його професійно-особистісне становлення, розвиток творчої активності, перехід від репродуктивного рівня навчання до позиції творця власного професійного життя й активного суб'єкта креативного педагогічного процесу.

Освітнє середовище закладу вищої освіти повинно включати приклади креативної поведінки та демонструвати її результати, формуючи освітній процес на ґрунтовній гуманітарній і методологічній основі, що сприяє розвитку широких асоціативних зв'язків у майбутньої професійній діяльності.

З огляду на гуманістичні принципи освіти як соціальної системи, ключовою залишається орієнтація на розвиток особистості та освоєння базової гуманітарної культури. Креативність проявляється нерівномірно, із періодичністю приблизно кожні чотири роки (5, 9, 13, 17 років), з двома піками: перший – у віці близько 10 років, другий – у підлітковому та юнацькому віці (13–20 років). Найчутливішими до стимуляції креативності є молодший шкільний вік і період студентства.

Процес розвитку креативності проходить принаймні дві фази: формування «первинної» креативності як загальної творчої здатності, неспеціалізованої щодо конкретної діяльності (сенситивний період 3–5 років, коли наслідування креативного дорослого є ключовим механізмом); та розвиток «спеціалізованої» креативності у підлітковому і юнацькому віці (13–20 років), що характеризується творчою активністю в певній сфері та орієнтацією на власний ідеальний зразок творця.

Дослідники зазначають, що креативність здатна до розвитку, особливо ефективно – у сенситивні періоди, включно з віком студентства. До основних

професійних якостей майбутніх учителів початкової школи належать: високий творчий потенціал, здатність адаптуватися до змінного освітнього середовища, уміння до саморозвитку й самоудосконалення. Відтак креативність виступає однією з ключових характеристик компетентного педагога, що проявляється у здатності приймати оригінальні багатоваріантні рішення, формувати демократичний і гуманний освітній простір із суб'єкт-суб'єктними взаєминами та відкритістю до новаторських ідей.

Ефективний розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів можливий лише за умови створення спеціально організованого освітнього середовища, головне завдання якого полягає в тому, щоб «розбудити» у студентові творчу активність і максимально розвинути його внутрішній творчий потенціал. У результаті формуються креативні фахівці, здатні до нестандартних підходів у розв'язанні педагогічних завдань, здійснення оригінальних дій, відкриття нового та створення унікальних продуктів у процесі педагогічної діяльності.

Отже, одним із ключових аспектів організації креативного освітнього процесу є забезпечення відповідності навчально-методичного супроводу закладу вищої освіти творчій атмосфері навчання, включно з проведенням спеціально створених курсів, орієнтованих на проблеми наукового пошуку, а також безперервним залученням студентів до активної участі в освітньому середовищі та формування їх здатності самостійно керувати власним творчим процесом.

1.2 Теоретичне обґрунтування технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки

У сучасному освітньому просторі одним із ключових завдань є підготовка майбутніх учителів початкових класів, здатних до ефективної педагогічної

діяльності в умовах швидких соціальних і технологічних змін. Особливої ваги набуває розвиток креативних здібностей студентів, адже креативність виступає не лише особистісною рисою, але й важливою складовою професійної компетентності сучасного педагога. Креативний учитель здатний знаходити нестандартні рішення, адаптувати освітній процес до потреб учнів, створювати інноваційні продукти педагогічної діяльності та сприяти розвитку творчого потенціалу своїх вихованців.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про те, що розвиток креативності має сенситивний характер і залежить від багатьох факторів, зокрема освітнього середовища, педагогічного прикладу та організації освітнього процесу. Підготовка майбутніх учителів до творчої діяльності має здійснюватися системно, через упровадження спеціально організованого освітнього середовища, яке стимулює самостійність, ініціативність, активне залучення студентів до пошукової та інноваційної діяльності.

Таким чином, проблема теоретичного й практичного обґрунтування технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки є надзвичайно актуальною. Вона відповідає потребам сучасної школи у високопрофесійних, ініціативних та творчих педагогах, здатних формувати особистість учня як активного суб’єкта навчання та розвитку. Розв’язання цієї проблеми сприятиме підвищенню ефективності професійної підготовки, забезпеченню креативного потенціалу педагогічної системи та створенню умов для формування інноваційної освітньої практики.

Наші наукові розвідки переконують у тому, що одним із першочергових завдань сучасної професійної освіти є організація такого освітнього середовища, яке було б зорієнтоване на особистісно-розвивальний підхід та сприяло б формуванню креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи. Особистісно орієнтована освіта у цьому контексті розглядається не лише як система передачі знань, а передусім як спосіб створення умов для максимального

розкриття внутрішнього потенціалу студента, його здатності до самовираження, творчого пошуку та інноваційної діяльності.

Аналіз сучасного психолого-педагогічного дискурсу дозволив виокремити основні ознаки такого підходу. По-перше, особистість студента постає системоутворювальним чинником усього освітнього процесу: вона є його метою, змістовним наповненням і водночас активним учасником педагогічної взаємодії. По-друге, викладач і студент мають виступати рівноправними суб'єктами спільної діяльності, що забезпечує діалогічність, партнерські взаємини та взаємну відповідальність за результати навчання. По-третє, провідними мотивами навчально-пізнавальної активності стають не зовнішній контроль чи прагнення до формальних досягнень, а внутрішні потреби саморозвитку та самореалізації. Таким чином, навчання перетворюється на процес не лише засвоєння знань, а й формування особистісних смислів, здатності до творчого самоздійснення.

Головним принципом фахової підготовки у вищій педагогічній школі в цьому контексті має виступати принцип саморозвитку, самоосвіти та рефлексії. Це означає, що кожен елемент освітнього процесу – від змісту навчальних дисциплін до форм організації занять – повинен бути спрямований на розвиток умінь аналізувати власні дії, усвідомлювати їх результати, робити висновки й на цій основі будувати стратегію подальшого професійного зростання. Зміст навчальних дисциплін при цьому має бути спроєктований таким чином, щоб у процесі його засвоєння не лише формувалися професійні знання й уміння, а й розвивалися креативні здібності студентів, формувалася стійка мотивація до педагогічної діяльності, уміння самостійно оцінювати власну роботу та здійснювати її корекцію.

Практика свідчить, що вагомим чинником розвитку креативності є інтеграція можливостей навчальних дисциплін із практико-орієнтованим змістом та індивідуальним досвідом студентів. Саме поєднання теоретичних знань і практичної діяльності створює умови для виникнення нових ідей,

оригінальних рішень, нетрадиційних підходів до виконання професійних завдань. Це дозволяє майбутньому вчителю початкових класів відчути себе активним творцем власного освітнього простору й водночас учасником більш масштабного професійного середовища.

Виходячи з отриманих результатів дослідження, можна стверджувати, що побудова креативного освітнього простору у закладі вищої освіти потребує цілеспрямованого процесу проектування змісту фахової підготовки. Йдеться про таку організацію освітнього процесу, за якої освітні й професійні завдання будуть тісно взаємопов'язані, співпрацюватимуть одне з одним і матимуть чітку спрямованість на розвиток особистості майбутнього фахівця. Це передбачає створення умов для максимальної самореалізації студента, формування у нього здатності до творчого пошуку, гнучкого мислення та конкурентоспроможності в сучасному освітньому просторі.

У зв'язку з цим виникає необхідність посилення розвивальної функції навчання, зокрема шляхом упровадження у ЗВО спеціальних курсів, модулів і практикумів, орієнтованих на розвиток креативності. Такі форми роботи сприяють формуванню в студентів здатності до ініціативи, нестандартного мислення, критичної оцінки власних і чужих ідей, що є необхідними складовими сучасної професійної компетентності.

Аналіз науково-педагогічних джерел дає підстави стверджувати, що ефективний розвиток креативних здібностей у майбутніх учителів можливий лише за умови розробки й реалізації спеціально сконструйованої освітньої технології. Сам термін «технологія» (від грец. techne – мистецтво, майстерність та logos – учення, поняття) у педагогічному контексті розуміється як системна сукупність знань про способи, методи й засоби організації освітнього процесу, а також як сам процес навчально-виховної взаємодії, у ході якого відбуваються якісні зміни в особистості студента [21].

У контексті досліджуваної проблеми педагогічна технологія постає як динамічна, гнучка система, що поєднує методи, процедури та методичний

інструментарій, які забезпечують найбільш сприятливі умови для реалізації індивідуальних інтересів студентів, продуктивної взаємодії суб'єктів навчання, активізації творчого потенціалу особистості. Така технологія має бути спрямована на формування готовності майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності, на розвиток їх здатності до самостійного генерування нових ідей, створення унікальних продуктів педагогічної діяльності.

Важливим завданням при конструюванні педагогічної технології розвитку креативності є визначення її внутрішньої структури та етапів реалізації. На нашу думку, цей процес передбачає: визначення етапів технологічного процесу розвитку креативних здібностей майбутніх учителів у процесі фахової підготовки; теоретичне обґрунтування доцільності й ефективності застосування означеної технології у професійній освіті; добір оптимальної сукупності методів і засобів для кожного з етапів, що забезпечують досягнення поставлених цілей.

Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє виокремити три ключові етапи конструювання та впровадження технології розвитку креативності: *діагностико-мотиваційний*, що забезпечує виявлення рівня креативних здібностей і формування позитивної мотивації до їх розвитку; *креативно-технологічний*, який передбачає активне використання методів творчої діяльності, створення нових продуктів та оригінальних рішень; *рефлексивно-коригувальний*, націлений на аналіз результатів, їх критичну оцінку та вдосконалення процесу подальшого навчання.

Таким чином, системний підхід до розроблення педагогічної технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів дозволяє сформувати у них не лише високий рівень професійної компетентності, а й готовність до самостійної інноваційної діяльності у майбутній педагогічній практиці.

Конструювання технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи, на нашу думку, повинно здійснюватися на основі інтеграції кількох провідних науково-педагогічних підходів. Насамперед ідеться

про компетентнісний підхід, який акцентує увагу на результативності освітнього процесу та формуванні здатності студента ефективно застосовувати набуті знання, уміння й навички у професійній діяльності. Важливим є також особистісно орієнтований підхід, що ставить у центр навчально-виховного процесу особистість студента як активного суб'єкта пізнання, розвитку й самореалізації. Не менш значущим виступає креативний підхід, який передбачає створення умов для вияву творчого потенціалу здобувачів освіти, їх здатності до нестандартного мислення та інноваційних дій. Доповнює систему індивідуально-диференційований підхід, зорієнтований на врахування індивідуальних особливостей студентів, темпу їхнього розвитку, особистісних нахилів і здібностей.

Сучасні наукові концепції розвитку креативності в освітньому середовищі вищої школи одностайні в тому, що креативність є багатогранним феноменом, який охоплює різні рівні прояву особистості – когнітивний, емоційний, мотиваційний, діяльнісний. Для її цілеспрямованого розвитку необхідно забезпечити комплексну взаємодію низки чинників.

Яскравим прикладом такого підходу є інвестиційна теорія креативності, запропонована Робертом Стернбергом і Тоддом Любарта. Вона пояснює, що розвиток креативних здібностей не можна зводити лише до вдосконалення інтелектуальних ресурсів. Теорія підкреслює необхідність урахування сукупності взаємопов'язаних компонентів:

– когнітивних ресурсів, які забезпечують гнучкість мислення, здатність до асоціацій і генерування нових ідей;

– особистісних характеристик, що визначають упевненість у власних силах, незалежність суджень, толерантність до невизначеності;

– мотиваційних чинників, серед яких провідне місце посідає внутрішня мотивація, прагнення до самореалізації та творчого пошуку;

– середовищних умов, котрі створюють можливості для вільного висловлення ідей, експериментування та конструктивної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу.

Зазначені положення наочно відображено у таблиці 1.1, де подано структуру взаємодії ключових елементів інвестиційної теорії креативності та їхнє значення для розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів.

При цьому можливе певне взаємне компенсування: наприклад, надмірний розвиток однієї якості (зокрема, наполегливості) здатен частково врівноважити дефіцит іншої (скажімо, відсутність сприятливого соціального чи освітнього середовища, відкритого до інноваційних ідей) [55]. Важливо, що справжня креативність актуалізується лише тоді, коли діяльність викликає у суб’єкта щиру захопленість і внутрішню пристрасть. Якщо ж акцент робиться виключно на зовнішніх винагородах або студент відчуває примус, відбувається зниження рівня творчої продуктивності, адже втрачається внутрішня зацікавленість у самому процесі.

Таблиця 1.1 – Ресурси, необхідні для розвитку креативності

Когнітивні	**Особистісні**	**Мотиваційні**	**Оточуюче середовище**
Знаходження проблеми	Новаторський стиль мислення	Більша сфокусованість на завданні, ніж на меті	Можливість стимулювальної діяльності
Визначення проблеми	Толерантність щодо неоднозначності	Прагнення створити новий продукт	Акцент на інтелектуальній зацікавленості
Дивергентне мислення	Наполегливість	Власна зацікавленість	Прийняття індивідуальних особливостей
Конвергентне мислення	Готовність іти на інтелектуальний ризик	Інтелектуальна активність	Забезпечення систематичного навчання, що має

			відношення до таланту дитини
Інсайтні процеси	Сміливість поглядів	Свобода вибору	Наявність часу на обдумування ідеї
Оцінка конкурентних ідей	Демократичність	Зацікавленість проблемою	Заохочення оригінального застосування знань
Знання	Прагнення до самовдосконалення	Наявність зразка для наслідування	Забезпечення складних, поглиблених програм, що розвивають толерантність щодо неоднозначності, наполегливості й готовності йти на інтелектуальний ризик

Автори досліджень підкреслюють, що для становлення та розвитку креативності необхідною умовою є наявність у суб'єкта всіх ключових ресурсів, окреслених у сучасних теоріях.

На думку Л. Сущенко, результативне вирішення проблеми розвитку креативності можливе лише за умови забезпечення комплексу взаємопов'язаних чинників: позитивної мотивації до професійного самовдосконалення, формування рефлексивного освітнього середовища, набуття досвіду інноваційної педагогічної діяльності, оволодіння знаннями й уміннями, необхідними для професійної самореалізації, а також забезпечення наступності у процесі професійного зростання педагога [43]. Серед багатьох об'єктивних умов професійного розвитку вчителя дослідниця виокремлює найбільш значущі, а саме: мотиваційно-цільову обізнаність, рівень професійної компетентності, готовність до активної діяльності, ініціативність у процесі самовдосконалення, сформованість творчого комунікативного середовища, схильність до інноваційної поведінки, а також наявність відповідних методичних ресурсів.

З огляду на проведений аналіз можна дійти висновку, що структура технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи має включати такі складники:

– когнітивний – знання з теорії творчості та професійно орієнтовані знання;

– мотиваційний – професійні та особистісно-творчі мотиви;

– креативно-діяльнісний – уміння й навички, що забезпечують організацію та реалізацію творчого процесу;

– рефлексивно-оцінний – здатність до аналізу, самооцінки, переосмислення ціннісно-смислових орієнтацій.

Значне місце у цій структурі належить діагностико-мотиваційному етапу, який виконує функцію базового механізму всієї системи. Саме від створення відповідних педагогічних умов та стимулів, що забезпечують позитивну мотивацію студентів і викладачів, залежить ефективність управління розвитком творчого потенціалу.

До таких умов варто віднести:

– надання студентам свободи вибору (закладу освіти, викладача, освітньої програми, форм контролю), що створює ситуацію самодетермінації;

– зменшення зовнішнього контролю, обмеження надмірного застосування покарань чи винагород, які знижують внутрішню мотивацію;

– орієнтацію завдань на індивідуальні потреби, інтереси та прагнення здобувачів освіти.

Особливо важливо враховувати природну потребу студентів у структуризації власного майбутнього, яка формується у процесі дорослішання та є показником соціальної й особистісної зрілості. Педагог має не лише сприяти усвідомленню цієї потреби, а й допомагати вибудовувати життєві перспективи, що стимулює розвиток внутрішньої мотивації. При цьому ефективним виявляється розподіл стратегічної мети на низку проміжних завдань з

конкретними й вимірюваними результатами. Це знижує ризик фрустрації й формує здатність до довготривалого планування.

Організація освітнього процесу має включати елементи творчої діяльності: уміння аналізувати, комбінувати, систематизувати, узагальнювати, висувати гіпотези, застосовувати знання у нових, ускладнених умовах, демонструвати нестандартні підходи до розв'язання завдань, здійснювати дослідно-експериментальну роботу.

Проте практика свідчить, що надмірна увага до передачі нормативних знань нерідко знижує творчий компонент освітнього процесу, оскільки мислення студентів спрямовується переважно на механічне запам'ятовування, а не на осмислення, рефлексію чи творче опрацювання інформації.

Підвищення мотивації можливе за умови, якщо майбутні педагоги усвідомлюватимуть практичну значущість здобутих знань і їхній зв'язок з майбутньою професійною діяльністю. Саме тому доцільним є залучення студентів до інтерактивних форм діяльності: участі у засіданнях круглих столів, наукових гуртках, творчих проєктах, конференціях, що дозволяє інтегрувати знання та досвід. Не менш важливим чинником є розвиток мотивації через співпрацю, педагогічне партнерство та взаємний обмін досвідом між учасниками освітнього процесу.

Одним із ключових чинників, що стимулюють мотивацію майбутніх учителів початкових класів, є використання проблемності в освітньому процесі. Її сутність полягає у створенні педагогічних ситуацій, які характеризуються незавершеністю, відкритістю до інтеграції отриманих знань і стимулюють у студентів необхідність формулювання численних запитань. Важливим компонентом є постановка самостійних завдань різного рівня складності – від репродуктивних і пізнавально-пошукових до творчих і критично-аналітичних. Значний потенціал мають завдання із пошуковим характером, проблемні ситуації, що стимулюють інсайт, а також використання міжпредметних зв'язків, які дозволяють інтегрувати знання й уміння в єдиний творчий продукт.

Виходячи з цього, вирішення завдання розвитку креативності передбачає поєднання двох протилежних начал – нормативності й творчості. Саме нормативні знання, виступаючи підґрунтям для творчого пошуку, забезпечують якісну взаємодію у системі «викладач – студент – знання – креативність».

Зазначені положення конкретизуються у межах креативно-технологічного етапу підготовки майбутніх учителів початкової школи, метою якого є цілеспрямоване виявлення та розвиток їхніх креативних здібностей і особистісних якостей. Центральним елементом цього етапу виступає методичний інструментарій, який трактується як комплекс засобів, методів і форм організації освітнього процесу. Він не лише оптимізує навчання, а й сприяє інтеграції інновацій у традиційну педагогічну систему, формуванню індивідуального стилю педагогічної діяльності та зростанню творчого потенціалу студентів.

У зв’язку з цим актуалізується завдання добору таких засобів навчання, що орієнтуватимуть студентів на взаємний креативно-творчий акт із викладачем, забезпечуватимуть розвиток умінь самооцінювання та самоаналізу, формуватимуть навички рефлексивного опрацювання власної діяльності, а в кінцевому підсумку сприятимуть становленню майбутнього педагога як креативної особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє класифікувати методи навчання за рівнем пізнавальної активності студентів:

– інформаційно-рецептивні – передача готових знань через слово, наочність, практичні дії;

– репродуктивні – відтворення та закріплення засвоєних знань;

– проблемні – визначення та демонстрація шляхів розв’язання завдань викладачем, обговорення суперечностей і труднощів;

– частково-пошукові (евристичні) – організація викладачем пошукової діяльності студентів із поступовим переходом до самостійного вирішення проблеми;

– дослідні – самостійний пошук і використання методів наукового дослідження з метою вирішення завдання.

Активізація традиційних методів і форм навчання забезпечується застосуванням сучасних технічних засобів, а також використанням асоціативного мислення, уяви та фантазії як джерел продукування нових ідей. До групи активних методів навчання належать такі, що інтегрують способи організації та управління навчально-пізнавальною, ціннісно-орієнтаційною, комунікативною й перетворювальною діяльністю студентів.

Практика засвідчує різноманіття методів розвитку креативності, що дозволяє педагогові застосовувати як комплексні системи, так і окремі прийоми, здатні виступати самостійними педагогічними технологіями.

У процесі формування творчого задуму актуалізуються такі здібності: усвідомлення значущості креативності для професійної діяльності, мотиваційна спрямованість на пошук нестандартних рішень, чутливість до суперечностей, відчуття новизни, опора на фундаментальні знання з дисципліни. Евристичний етап пов’язаний з активною пошуково-дослідницькою діяльністю, умінням відбирати, комбінувати й конструювати матеріал, здатністю до інтуїтивних припущень, творчої уяви, емпатії та прогнозування. Завершальний етап характеризується потребою в рефлексії, спрямованій на саморозвиток та готовністю до вдосконалення власного творчого продукту.

Важливим теоретичним підґрунтям креативно-технологічного етапу виступають праці американського психолога Дж. Гілфорда, який виокремив два основних типи мислення: конвергентне (логічне, односпрямоване) та дивергентне (варіативне, багатовекторне). Конвергентне мислення передбачає знаходження єдиного правильного рішення на основі наявних умов. Дивергентне мислення, навпаки, допускає різноманітні варіанти вирішення проблеми, що нерідко веде до несподіваних і нестандартних результатів [57]. Традиційна система освіти спирається переважно на розвиток конвергентного мислення, у той час як дивергентне, яке забезпечує вільний і творчий пошук, залишається

поза належною увагою. Проте саме життєві проблеми, на відміну від навчальних завдань, рідко мають єдино правильне вирішення [52].

Спираючись на дослідження учених [25; 34; 41], нами укладено схему, яка наочно відображає ключові відмінності між традиційним і креативним типами навчання (рис. 1.4).

Порівняльний аналіз традиційної та креативної моделей навчання переконує, що сучасні суспільні умови вимагають відмови від усталених стереотипів та шаблонного мислення. Сьогодні випускники закладів вищої освіти мають бути здатними долати мисленнєві бар'єри, виявляти гнучкість та свободу у пошуку шляхів вирішення проблемних ситуацій.

Це зумовлено тим, що реалії майбутньої професійної діяльності не мають однозначних рішень, на відміну від навчальної практики, де зазвичай пропонувалися чітко визначені правильні варіанти відповідей. У такому контексті саме розвиток креативності може стати тим інструментом, що сприятиме пошуку оригінальних і ефективних рішень у складних педагогічних ситуаціях.

Рисунок 1.4 – Порівняльний аналіз традиційного і креативного типів навчання

Креативна особистість є цікавою у спілкуванні завдяки постійній динамічності, відкритості до нового досвіду та готовності до самореалізації. Одним із продуктивних шляхів формування таких якостей у майбутніх педагогів є впровадження диференційованих завдань, спрямованих на розвиток креативних здібностей і посилення мотивації до творчої діяльності. Студентів можна зацікавити предметом вивчення, залучаючи їх до активної групової роботи, участі у спільних проєктах, що передбачають високий рівень інтерактивності.

У процесі виконання завдань частково-пошукового характеру студенти мають здійснювати аналіз, синтез, порівняння та узагальнення інформації, шукати оптимальні способи вирішення запропонованих проблем і наводити

аргументовані докази на користь власної позиції. Виконання творчих завдань передбачає не лише застосування самостійно розроблених алгоритмів, а й пропонування оригінальних варіантів та нестандартних рішень. Важливо пам’ятати, що різнорівневі завдання повинні відрізнятися не лише за ступенем складності, а й за змістовим наповненням, орієнтуючись на розвиток певних аспектів креативності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави виокремити низку креативних здібностей, які набувають особливої актуальності у професійній підготовці майбутніх учителів: оригінальність, гнучкість, здатність до прийняття швидких рішень, інсайт, комунікативність, імпровізація, професійна самостійність, рефлексія тощо. Для їх розвитку необхідне використання спеціально розроблених педагогічних технологій, які можуть упроваджуватися у процес викладання всіх навчальних дисциплін. Зокрема, доцільним видається включення до навчальних планів таких курсів, як «Інноваційні технології в початковій освіті», «Інноваційні методи викладання у початковій школі», «Нові технології навчання та виховання», «Технологія вивчення галузі…» та ін.

Виходячи з аналізу поняття «креативність», можна стверджувати, що сучасний фахівець має володіти комплексом здібностей, мотивів, знань та умінь, які забезпечують ефективність професійної діяльності, а його мислення повинно характеризуватися пізнавальною гнучкістю та здатністю до нестандартних рішень. Оскільки креативність проявляється у здатності до оригінальних, нових і унікальних дій, першочерговим завданням у процесі професійної підготовки є розвиток творчого мислення.

При цьому знання, уміння, навички та досвід залишаються базовим підґрунтям педагогічної діяльності. Тому діяльність викладача у процесі формування креативних здібностей майбутніх учителів має бути спрямована на: опанування студентами системи понять, суджень та умовиводів у галузі професії; розвиток умінь аналізувати, порівнювати, класифікувати й

систематизувати інформацію; формування нестандартного мислення та здатності застосовувати знання у практичних умовах.

Важливим у цьому контексті є застосування проблемних і творчих завдань, адже проблемність виступає ключовим етапом творчого процесу. Поділяємо думку Е. Боса, що будь-який творчий процес, незалежно від обраної методики чи техніки, розгортається через певну послідовність етапів, представлених у відповідній схемі (рис. 1.5).

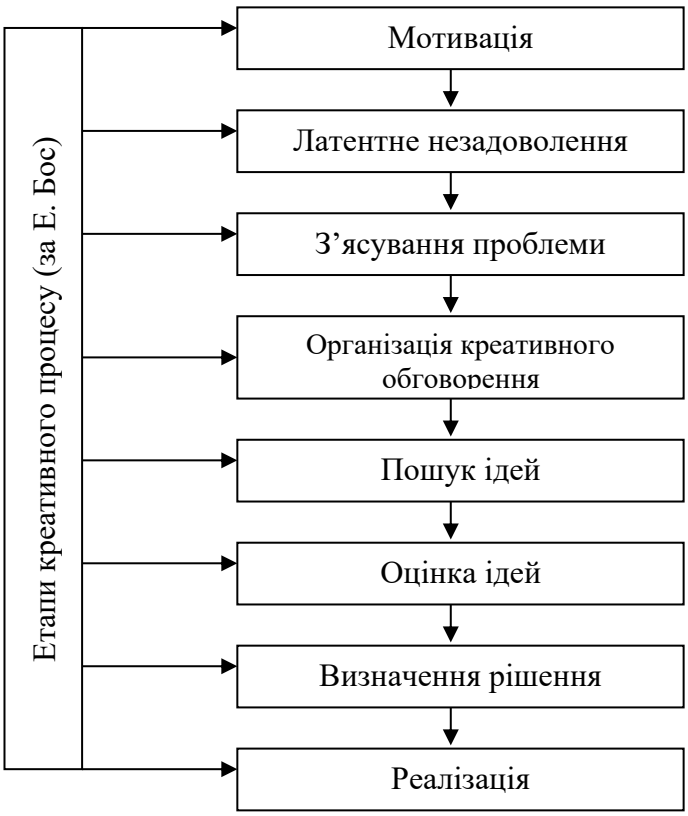

Рисунок 1.5 – Етапи креативного процесу (за Е. Бос)

Одним із ключових напрямів організації освітнього процесу, що має на меті розвиток креативних здібностей студентів, є створення та впровадження технологій самостійної навчально-дослідної діяльності з подальшим захистом її результатів на різних рівнях (аудиторні заняття, конкурси, конференції, педагогічна практика тощо). Важливим засобом є також використання методів імітаційного моделювання, ділових ігор та формування сприятливих умов, які

стимулюють розкриття творчого потенціалу як викладачів, так і студентів. Особливої результативності у розвитку креативності майбутніх педагогів набуває організація самостійної роботи студентів із використанням Інтернет-ресурсів. Продуктами такої діяльності можуть виступати мультимедійні презентації, розроблені власноруч моделі з опрацьованої тематики, інтерактивні вікторини чи короткі навчальні фільми, присвячені окремим проблемним питанням.

Зазначені підходи реалізують два стратегічно важливих напрями: по-перше, створюють для студента таке освітнє середовище, у якому він набуває активної суб'єктної позиції та має можливість у взаємодії з викладачами й одногрупниками максимально розкрити власний потенціал у навчально-пізнавальній діяльності; по-друге, забезпечують перенесення навчальної активності студента на площину його майбутньої професійної діяльності.

Спираючись на напрацювання вітчизняних дидактів і методистів (Б. Коротяєв, І. Лернер, П. Підкасистий, О. Савченко), можемо окреслити основні вимоги до організації самостійної роботи студентів: відповідність змісту завдань вимогам навчальних програм; посильність і доступність завдань; дотримання принципу свідомості під час їх виконання; системність організації; надання чітких інструкцій щодо мети й завдань; забезпечення студентів необхідними організаційними та технічними навичками; формулювання завдань у такий спосіб, щоб процес пошуку відповіді стимулював креативність і розумову активність; регламентування часу, відведеного на роботу; обов'язковий контроль і перевірка виконаних завдань; розвиток умінь самоконтролю; індивідуальний підхід викладача; безпосереднє спостереження за процесом виконання. Важливою умовою ефективності є також упровадження монопредметних чи блокових форм навчальної технології замість поліпредметної, оскільки це підвищує цілеспрямованість та продуктивність освітнього процесу [35; 36; 52].

У цьому контексті одним із пріоритетних завдань викладача постає диференціація навчання, що передбачає розподіл студентів на групи. Такий підхід дозволяє мінімізувати вплив факторів, які гальмують розвиток креативності, та створити сприятливу атмосферу співробітництва замість конкурентного середовища.

У ході дослідження особливої ваги набуває проблема своєчасного виявлення бар'єрів розвитку креативності. На сучасному етапі ця проблематика представлена у працях В. Андрущенка, І. Дичківської, Я. Пономарьова, Р. Шакурова, В. Кан-Калика, О. Скубашевської, Л. Ярославської та ін. Питання виникнення та подолання креативних бар'єрів знайшли відображення і в зарубіжних студіях Е. Боса, А. Хайема, Т. Бьюзена, Алана Дж. Роу, М. Мікалко, М. Кіпніса.

Серед засобів подолання бар'єрів у педагогічній інноваційній діяльності найбільшої ефективності набувають соціально-психологічні методи, які реалізуються як у формі індивідуальної, так і групової роботи. Дослідження з соціальної психології та практика підтверджують, що група виступає дієвим чинником соціально-психологічного впливу. В умовах групової взаємодії підвищується рівень мотивації кожного учасника, знижується ймовірність нещирості, оскільки усвідомлюється негативний вплив такої поведінки на ефективність спільної діяльності.

Позитивний вплив групи забезпечується завдяки кільком чинникам: зворотному зв'язку, що дозволяє учасникам виявити й усвідомити недоліки власної та чужої поведінки; емоційному переживанню нових знань про себе й інших, що стає поштовхом до переосмислення власної «Я-концепції»; можливості співпереживання проблемних станів інших учасників, що формує основу для саморефлексії; особливій ролі ведучого, який виступає організатором, каталізатором і модератором групової взаємодії.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічного дискурсу дає підстави стверджувати, що для подолання бар'єрів розвитку креативності необхідно

створювати спеціальні умови: незвичну, але не відволікаючу навчальну атмосферу; формувати креативні команди (зокрема, засобами анкетування); забезпечувати відкритість і тактовність у спілкуванні; регламентувати зовнішні часові межі; організовувати колективне розв'язання проблем.

Важливим інструментом виступають комбіновані креативні техніки, що поєднують інтуїтивний пошук ідей із логічно-структурованим мисленням. Серед найбільш поширених – метод «шести капелюхів мислення» Е. де Боно, «Метод Уолта Діснея», а також ТРВЗ (теорія винахідницького розв'язання задач) Г. Альтшуллера. Застосування зазначених методів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів передбачає їх варіативне комбінування залежно від умов освітнього процесу та форм організації навчальної діяльності. Вони характеризуються низкою переваг: багатоваріантністю рішень із можливістю вибору найбільш доцільного; необхідністю прийняття рішень в умовах невизначеності; гнучкістю організаційних форм; чітким регламентом часу; можливістю повторного використання; наочністю результатів; інтеграцією теоретичних знань із практикою та формуванням професійних умінь; широкими можливостями для індивідуалізації навчання.

Тому вибір методичного інструментарію на креативно-технологічному етапі розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи є індивідуально-творчим процесом. Кожен викладач здійснює його, враховуючи специфіку навчальної дисципліни, рівень підготовки студентів та їхнє ставлення до навчання. Лише за таких умов педагог здатний оптимізувати освітній процес, сприяти розвитку креативності й забезпечувати професійне зростання майбутніх учителів.

Отже, формування креативної складової у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи потребує цілеспрямованої організації освітнього процесу на основі особистісного підходу, переорієнтації ціннісних установок студентів, їх мотивації до продуктивного використання нових знань і

творчого застосування інноваційних педагогічних технологій та спеціальних креативних методик.

Рефлексивно-коригувальний етап розробленої технології розвитку креативних здібностей передбачає самостійне оцінювання студентами результатів власної творчої діяльності, аналіз мотивів і цілей навчально-професійної активності, здатність приймати рішення та знаходити альтернативні способи їх реалізації. Оволодіння навичками самоаналізу виступає однією з ключових характеристик майбутнього педагога-креатива, оскільки забезпечує перспективи подальшого саморозвитку та безперервного вдосконалення.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (В. Андрущенко, О. Андрющенко, І. Дичківська, Я. Пономарьов та ін.) дозволяє виокремити базові характеристики феномена рефлексії. У теоретичному плані вона визначається як процес активного переосмислення індивідом змісту власної свідомості, діяльності чи комунікації. У практичному ж аспекті рефлексія трактується як здатність до усвідомлення й критичного аналізу власних соціальних взаємин із навколишнім світом, що є невід'ємною складовою інтелектуального розвитку. Водночас рефлексія безпосередньо корелює з формуванням самосвідомості та розглядається як механізм самопізнання, який забезпечує розкриття внутрішніх структур духовного світу особистості та формування цілісного образу «Я».

У контексті підготовки майбутніх педагогів дослідники виокремлюють кілька важливих умов розвитку рефлексії: створення рефлексивно зорієнтованого освітнього середовища, у якому студенти усвідомлюють власні завдання й цілі в кожній навчальній ситуації; здійснення змістовного аналізу навчального матеріалу з метою виділення інваріантів, що сприяють самостійному плануванню та реалізації навчально-професійної діяльності; застосування методів і прийомів, спрямованих на організацію самоврядування студентів, їх особистісного та професійного розвитку, підвищення рівня самостійності й творчого пошуку шляхів вирішення педагогічних проблем;

спрямованість креативного освітнього простору на активізацію механізмів рефлексивного аналізу, оцінювання та контролю в процесі навчання.

Методи рефлексивно-інноваційного спрямування особливо цінні тим, що акцентують на інтенсивному осмисленні студентами власного досвіду й трансформації його в нові професійні смисли. Постійне співвіднесення теоретичних знань із щоденною практикою забезпечує педагогу глибше усвідомлення професійної компетентності, що тісно пов'язане з його креативністю. При цьому знання про власні пізнавальні процеси належать до метакогнітивної сфери, яка виступає одним із результатів рефлексивного контролю.

Отже, розвиток рефлексивних умінь майбутніх учителів початкових класів відіграє ключову роль у становленні їх професійної креативності, формуванні професіограми «рефлексивного педагога». Серед його характеристик – здатність узагальнювати та інтегрувати досвід власної й колективної практики; адаптувати та модифікувати навчальні програми й методи відповідно до конкретних умов; ефективно управляти класом і прогнозувати наслідки професійних дій; здійснювати аналіз педагогічних ситуацій у широкому соціальному контексті; підтримувати високий рівень професійної готовності та дослідницької допитливості.

Практика свідчить, що ефективними засобами формування рефлексивної позиції студентів є: використання опорних програм для самоаналізу діяльності; ведення щоденників спостережень; аналіз та самоаналіз відеозаписів занять; залучення до рольових ігор і групових обговорень. Метою таких прийомів є розвиток у майбутніх педагогів здатності до рефлексивної децентрації, уміння оцінювати власні дії з різних позицій, формування установки на активний аналіз професійного «Я».

Особливе значення рефлексія набуває у процесі педагогічної практики, коли студенти здійснюють переосмислення перших кроків у професійній діяльності. При цьому залучення їх до рефлексивного аналізу має відбуватися у

межах цілеспрямованої педагогічної підтримки з боку викладачів-методистів та психологів, що забезпечує ефективність даного процесу.

Важливим чинником становлення рефлексивної культури майбутніх учителів виступає особистий приклад викладача. Саме педагог, який демонструє високий рівень володіння методами рефлексивного аналізу, стає для студентів-молодших колег зразком професійної поведінки. Викладач, що приділяє значну увагу не лише формальному оцінюванню результатів проведеного студентом-практикантом заняття, а й глибокому аналізу, спрямованому на те, щоб студент заново «прожив» свій досвід, відповідаючи на ключові запитання: «Що саме я зробив? Чому обрав такий підхід, а не інший? Які результати вдалося досягти?», створює підґрунтя для формування у майбутнього вчителя основ професійного рефлексивного мислення.

З огляду на це, логічно стверджувати, що завершальним компонентом розробленої технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки виступає рефлексивно-коригувальний етап. Його ключова функція полягає у здійсненні системного аналізу й самоаналізу динаміки розвитку креативних здібностей студентів, а також у своєчасному внесенні необхідних корективу хід навчально-професійної діяльності.

Таким чином, запропонована технологія включає три взаємопов’язані етапи. *Діагностико-мотиваційний* – спрямований на виявлення вихідного рівня креативних здібностей студентів і формування на цій основі внутрішніх мотивів до їхнього розвитку, організацію сприятливого освітнього середовища. *Креативно-технологічний* – передбачає використання цілісного комплексу методичного інструментарію (методів, прийомів, форм і засобів навчання), що сприяють розвитку креативності майбутніх педагогів. *Рефлексивно-коригувальний* – забезпечує інтеграцію результатів, їх критичний аналіз, осмислення та можливість внесення змін у зміст і процес фахової підготовки з урахуванням індивідуальних освітніх потреб студентів.

Реалізація цієї технології у системі професійної підготовки спрямована на досягнення кількох стратегічних результатів: формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця, його готовності до адаптації в умовах постійно змінюваного освітнього простору, здатності до саморозвитку та професійного самовдосконалення. Водночас упровадження технології сприяє утвердженню демократичної, гуманістично зорієнтованої освітньої атмосфери, що ґрунтується на принципах суб’єкт-суб’єктної взаємодії, відкритості новаторським ідеям і партнерському характері співпраці між учасниками педагогічного процесу.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1 Методика організації та проведення експерименту

Теоретичний аналіз окресленої проблематики став підґрунтям для визначення змістових параметрів і побудови програми експериментальної діяльності, спрямованої на виявлення рівнів розвитку креативних здібностей, окреслення провідних напрямів упровадження технології їх розвитку в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, а також перевірку результативності запропонованої моделі.

Структура експериментальної роботи передбачала реалізацію чотирьох етапів: пілотного, констатувального, формувального та контрольного. У межах пілотного етапу були розроблені: програма експериментального дослідження; критерії оцінювання рівня розвитку креативних здібностей студентів спеціальності А3 Початкова освіта; змістова характеристика рівнів розвитку зазначених здібностей; діагностичний інструментарій для їх виявлення.

Спираючись на розкриті в першому розділі дослідження змістові та структурні особливості поняття «креативні здібності», було виокремлено систему критеріїв, що відображають рівень їх сформованості у майбутніх учителів початкових класів. До структури цієї системи увійшли чотири компоненти: когнітивний, мотиваційний, креативно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Компоненти і критерії розвитку креативних здібностей у майбутніх учителів початкових класів

	Компоненти	Критерії розвитку
Креативні здібності	**Когнітивний**	• наявність системи знань про особливості творчого процесу як одного із складників педагогічної діяльності вчителя початкової школи; • знання з проблеми креативності як базового компоненту сучасної професійної діяльності
	Мотиваційний	• визначення особистісних пріоритетів щодо майбутньої професійної діяльності; • потреба в пошуку творчого вирішення поставлених завдань; • мотиваційна спрямованість на пошук нестандартних, відмінних від традиційних способів розв'язання навчальних завдань; • вимогливість до себе, прагнення досягти ідеалу в педагогічній діяльності – бути новатором;
	Креативно-діяльнісний	• здатність оригінальним способом вирішувати прості завдання, творчо обробляти уже існуючі ідеї; • здатність до варіативності, швидко орієнтуватись у нових ситуаціях; • здатність гнучко реагувати на поставлене завдання; обрати оптимальне вирішення його; • здатність до асоціацій; • здатність до імпровізації; конструктивних рішень. • налаштування на саморозвиток, успіх, створення самостійного оригінального продукту своєї діяльності.
	Рефлексивно-оцінний	• здатність до рефлексії, аналізу існуючих систем, переоцінки власних пріоритетів; • здатність сприймати, поважати й поділяти загальноприйнятні умови і правила; • адекватна самооцінка і оцінка ситуації, педагогічних задач

Спираючись на результати теоретичного аналізу, у дослідженні виокремлено три рівні розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи – високий, середній та низький. Для кожного з визначених рівнів розроблено відповідні змістові характеристики.

Високий рівень передбачає глибоке усвідомлення студентами творчої сутності майбутньої педагогічної діяльності; виражену мотиваційну орієнтацію

на пошук нетрадиційних, оригінальних способів розв’язання навчальних завдань; системні та глибокі знання з теоретичних основ дисциплін; стійке прагнення до новизни та критичності мислення; сформованість пошуково-дослідницьких умінь; високий рівень уміння добирати, комбінувати та конструювати навчальний матеріал задля досягнення оптимальних результатів; розвиток інтуїції, творчої уяви, емпатії; уміння самостійно та оригінально розв’язувати як стандартні, так і творчі завдання; ініціативність і самостійність у діяльності; здатність до інтеграції знань із різних дисциплін; орієнтація на суб’єкт-суб’єктну взаємодію та співтворчість; сформованість навичок імпровізації; постійну потребу в рефлексії та корекції результатів власної діяльності.

Середній рівень характеризується частковим усвідомленням творчої складової професійної діяльності; епізодичною мотивацією до пошуку альтернативних рішень; фрагментарним прагненням до новизни; вибірковою здатністю до пошуково-дослідницької діяльності; середнім рівнем розвитку інтуїції, уяви, емпатії; схильністю використовувати відомі алгоритми з частковим проявом творчого підходу; зниженою ініціативністю; обмеженою здатністю інтегрувати знання міждисциплінарного характеру; незначною орієнтацією на забезпечення суб’єкт-суб’єктної взаємодії; недостатньо сформованою здатністю до імпровізації; епізодичною потребою в рефлексії та поодинокими спробами вдосконалення творчого продукту.

Низький рівень засвідчує відсутність усвідомлення творчої природи професії вчителя початкових класів; нерозвинену мотивацію до пошуку нових рішень; поверхове знання теоретичного матеріалу; несформовану чутливість до суперечностей; брак інтересу до новизни; недорозвиненість пошуково-дослідницьких умінь; слабку здатність добирати та комбінувати матеріал; недостатньо сформовані інтуїцію, творчу уяву, емпатію; відсутність самостійності й ініціативності; орієнтацію на копіювання зразків традиційних рішень; обмежену здатність до міждисциплінарної інтеграції знань; нерозвинену

схильність до імпровізації; несформовану потребу в рефлексії та неспроможність до коригування власного творчого продукту.

На пілотажному етапі дослідження було створено комплексну діагностичну методику, спрямовану на визначення рівня розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи. Ця методика включала добір інструментарію, що забезпечував виявлення ступеня сформованості кожного з компонентів за визначеними критеріями (когнітивним, мотиваційним, креативно-діяльнісним, рефлексивно-оцінним). Тестова частина передбачала паралельну діагностику рівнів розвитку креативних здібностей студентів у процесі професійної підготовки за всіма визначеними компонентами. Під час розроблення діагностичного комплексу було використано відомі тестові методики, адаптовані до завдань дисертаційного дослідження (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Методики оцінки рівня розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів за визначеними компонентами

Компоненти	**Методика**
Когнітивний	Самоактуалізаційний тест, запропонований Л. Гозманом, М. Крозом, М. Латинською
	Анкета щодо дослідження компонентів технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи
	Аналіз навчальних планів, робочих програм, силабусів навчально-методичного забезпечення щодо проблеми розвитку креативності
Мотиваційний	Анкета «Мотивація успіху й боязнь невдачі» А. Реана
	Опитувальник щодо вивчення стану мотивації фахової підготовки студентів, розроблений Т. Ільїною
	Самоактуалізаційний тест, запропонований Л. Гозманом, М. Крозом, М. Латинською
	Анкета щодо дослідження компонентів технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи
Креативно-діяльнісний	Самоактуалізаційний тест, запропонований Л. Гозманом, М. Крозом, М. Латинською
	Адаптований тест С. Медніка
	Анкета щодо дослідження компонентів технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи
Рефлексивно-оцінний	Анкета щодо дослідження компонентів технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи
	Система анкет, спрямованих на розвиток рефлексивних здібностей

Експериментальна частина дослідження здійснювалася на базі ВСП «Економіко-правничий коледж» Запорізького національного університету (ОП «Початкова освіта», 2-4 курси). До участі було залучено здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2-4 курси) факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету (ОП «Початкова освіта»), а також викладачів, що забезпечували процес професійної підготовки.

Із метою забезпечення об'єктивності оцінювання рівня розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів була створена експертна комісія, до складу якої увійшли викладачі, методисти педагогічної практики та куратори академічних груп. Вони здійснювали фіксацію результатів за допомогою карт спостережень, що дозволило провести кількісний та якісний аналіз відмінностей між результатами студентів експериментальної та контрольної груп (ЕГ, КГ).

На пілотажному етапі реалізовувалася низка завдань, зокрема: виявлення ставлення викладачів до проблеми розвитку креативності студентів; з'ясування причин, які ускладнюють як розвиток креативних здібностей студентів, так і прояв власної креативності викладачами; визначення рівня обізнаності майбутніх учителів із поняттям «креативність», їхнього ставлення до проблеми творчого пошуку.

Участь в опитуванні взяли 22 викладачі різних дисциплін професійного та загальнопрофесійного циклів. Аналіз результатів анкетування показав, що більшість респондентів (56%) цілком задоволені своєю професійною діяльністю і вважають творчість невід'ємним атрибутом педагогічної праці; 36% визнають значущість творчого підходу частково; водночас 8% висловлюють незадоволення професією, віддаючи перевагу більш оплачуваній, проте менш творчій діяльності. Поняття «креативність» правильно визначили 68% учасників, відзначивши такі її риси, як оригінальність, нестандартність мислення, здатність

ризикувати й знаходити вихід із нетипових ситуацій. На запитання щодо впливу на розвиток креативності студентів 46% респондентів дали позитивну відповідь, назвавши серед методів: творче проведення занять, використання нетрадиційних методик, активізацію пошукової діяльності. Водночас 36% не змогли конкретизувати власний внесок у цей процес.

Вивчення бар'єрів творчої діяльності виявило, що 40% викладачів не змогли назвати конкретні перешкоди, проте подальший аналіз засвідчив серед типових проблем стандартизацію освітнього процесу, жорстку регламентацію стандартів, дефіцит часу, страх відхилитися від шаблонів, побоювання контролю з боку адміністрації. Крім того, 42% опитаних зазначили відсутність методичної літератури, адаптованої до викладання конкретних дисциплін; 30% наголосили на нестачі часу для розробки креативних засобів навчання; 21% вказали на недостатність навичок проєктування інноваційних методик; близько 7% висловили потребу у створенні банку форм, методів і прийомів для розвитку креативності студентів.

Аналіз результатів дозволив дійти висновків: викладачі усвідомлюють необхідність змін в організації професійної підготовки майбутніх педагогів відповідно до сучасних освітніх тенденцій; ключовими труднощами у процесі розвитку креативних здібностей студентів є низький рівень обізнаності з поняттями «креативність», «педагогічна креативність» і недостатні вміння добирати ефективні засоби їх формування; доцільним є створення інформаційного середовища, яке б сприяло побудові оптимального освітнього простору для розвитку креативності студентів; важливою умовою є систематичне ознайомлення викладачів з досягненнями педагогічної науки й інноваційними підходами в освіті.

Дані анкетування студентів показали, що 84% із них вважають обрану професію творчою, проте більшість не змогли обґрунтувати причини такого переконання. Серед провідних мотивів вибору професії були: любов до дітей (24%), вплив батьків (20%), приклад першої вчительки (10%), порада друзів

(7%), успішне проходження конкурсного відбору (9%). Разом з тим 43% студентів не мають чіткого уявлення про сутність креативності й риси педагогічної творчості, обмежуючись характеристиками «оригінальність» та «нестандартність». Лише 36% дали позитивні відповіді на запитання, що стосувалися умов розвитку креативності; у відповідях інших студентів простежувалася боязнь невдачі, насмішок однолітків, дефіциту часу, жорсткої позиції викладачів і страху відійти від усталених зразків.

Аналіз відповідей респондентів дозволяє зробити висновки, що як викладачі, так і студенти готові працювати і навчатися творчо, але не можуть дати чіткого визначення креативності та назвати риси педагогічної креативності. Серед причин (бар'єрів), що заважають творчо працювати називають стандарти освіти, дотримання нормативних документів, сувора атмосфера на заняттях, боязнь відійти від усталеного зразка, боязнь контролю. Відповіді показують, що слід підвищити мотивацію навчання. Як викладачі, так і студенти бажають розвивати креативні якості, але більшість має слабке уявлення, яким чином цього досягти.

Виявлений у процесі анкетування стан справ мав вплив на необхідність розробки тренінгу для студентів, який було впроваджено у 2024-2025 н. р. на факультеті соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету (ОП «Початкова освіта») в межах навчальних дисциплін «Педагогіка», «Теорія і методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності».

Констатувальний етап експериментальної роботи передбачав визначення рівня розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів за допомогою розробленої на пілотажному етапі діагностичної методики та подальшого аналізу отриманих результатів. Обробка результатів дослідження здійснювалася за допомогою статистичних методів.

Констатувальний етап передбачав дослідження за наступними напрямами: визначення рівня мотивації студентів; виявлення рівня самоактуалізації

майбутніх учителів початкових класів; дослідження особливостей когнітивного, мотиваційного, креативно-діяльнісного та рефлексивно-оцінного компонентів технології розвитку креативності майбутніх учителів початкової школи (анкетування).

Для визначення характеру мотивації студентів нами використовувалась анкета «Мотивація успіху та боязнь невдачі» А. Реана. Опрацювання отриманих результатів цього анкетування дозволило визначити, що в 41,3% студентів коледжу й 42,6% студентів університету домінувала мотивація на невдачу (боязнь невдачі). Такі студенти були більше зорієнтовані не на те, щоб стати кваліфікованими фахівцями, а на уникнення проблем із викладачами, тому вони у процесі фахової підготовки докладали мінімум необхідних зусиль. У 22,8% студентів коледжу й у 21,4% студентів університету полюс не діагностувався. Отже, як нескладно визначити, мотивація успіху у процесі професійної освіти домінувала тільки в третини опитаних.

На констатувальному етапі експерименту також проводилось анкетування з метою вивчення стану мотивації фахової підготовки студентів у ЗВО, під час якого використовувався опитувальник, розроблений Т. Ільїною. Диференціація відповідей здійснювалася за трьома шкалами: «оволодіння знаннями» (прагнення до набуття знань, допитливість); «оволодіння професією» (прагнення оволодіти професійними знаннями і сформувати професійно важливі якості); «отримання диплома» (прагнення придбати диплом при формальному засвоєнні знань, прагнення до пошуку обхідних шляхів при складанні іспитів і заліків).

Аналіз отриманих результатів дозволив зробити висновок про те, що добре сформована мотивація щодо оволодіння професійно необхідними знаннями, уміннями та якостями діагностується лише у 17,5% студентів коледжу та в 19,3% студентів університету. Під час проведення анкетування було також визначено, що 47,9% студентів коледжу та 48,6% студентів університету зорієнтовані на формальне отримання диплому. Результати анкетування подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Дані щодо стану сформованості мотивів, необхідних для розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки (констатувальний етап)

Групи / Рівні	Студенти коледжу	Студенти університету
високий	5	7
середній	58,6	57,4
низький	36,4	35,6

Слід відзначити, що констатувальний етап експерименту виявив слабку мотивацію навчальної діяльності студентів, це зумовлено тим, що більшість студентів має недостатньо знань, а також це можна пояснити відсутністю творчого підходу до виконання завдань, прагнення до саморозвитку, недостатньо розвиненими креативними здібностями.

Отже, у процесі нашого дослідження важливим є розвиток позитивної мотивації до творчого пошуку, знаходження оригінальних рішень, самовдосконалення під час професійної підготовки.

Важливим для нашого дослідження є з'ясування стану самоактуалізації здібностей студентів. Ми орієнтувалися на те, що термін «самоактуалізація» (від лат. actyalis – дійсний, справжній) розглядається як прагнення людини до більш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей. Найбільш цінним і значущим є вивчення самоактуалізації вчителя через призму мотивів і процесу професійного саморозвитку особистості вчителя. Для вивчення самоактуалізації студентів ЗНУ ми використовували самоактуалізаційний тест (САТ), запропонований Л. Гозманом, М. Крозом, М. Латинською. Середні показники вираженості значень самоактуалізації у всіх обстежуваних групах студентів і середні показники кожної шкали, закладені у зміст САТ, представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Середні показники вираженості значень само актуалізації (констатувальний етап)

Шкала	Середній показник значень студентів	Еталонний показник середніх значень
Tc – компетентності в часі	7	8,5
I – підтримки	43,9	45,5
SAV – ціннісних орієнтацій	11,5	10
Ex – гнучкості поведінки	11,9	12
Fr – сензитивності до себе	7,1	6,5
Sr – самоповаги	8,4	7,5
Sa – самоприйняття	9,8	10,5
C – контактності	9,3	10
Cog – когнітивності	4,7	5,5
Cr – креативності	6,2	7

Отримані дані показують, що найбільш виражені критерії самоактуалізації за шкалами ціннісних орієнтації, гнучкості поведінки, сенситивності до себе, самоповаги. Це свідчить про те, що у студентів досить високо розвинена потреба в саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленні. Менш виражені показники за шкалами компетентності в часі, підтримки та синергії.

Це пояснюється тим, що у студентів високий ступінь орієнтації на майбутнє, на довге професійне життя. Зокрема, важливими і показовими є значення шкал когнітивності і креативності. Так, досить невисокий бал за шкалою когнітивності свідчить про низький ступінь вираженості у студентів прагнення до нових знань. Показники креативності у майбутніх учителів початкових класів: 84% студентів знаходяться на середньому рівні розвитку творчої спрямованості особистості і 2% – на високому рівні. Це означає наявність потенційної креативності, прагнень до творчої самореалізації в професійній діяльності. Наведемо отримані дані у таблиці 2.5 і на рис. 2.1.

Порівняльний аналіз даних показує, що в студентів університету середні показники за більшістю шкал САТ вищі, ніж у студентів багаторівневої системи підготовки, крім шкали когнітивності й шкали креативності, де ми спостерігаємо відмінності.

Ці висновки підтверджуються й результатами тесту на вербальну креативність С. Медніка КАТ (тест віддалених асоціацій), адаптований А. Вороніним.

Таблиця 2.5 – Середні показники вираженості значень само актуалізації (констатувальний етап)

Шкала	Студенти коледжу	Студенти університету
Tc – компетентності в часі	6,9	7,15
I – підтримки	42,35	45,35
SAV – ціннісних орієнтацій	11,33	11,61
Ex – гнучкості поведінки	11,67	12,02
Fr – сензитивності до себе	6,52	7,67
Sr – самоповаги	8,07	8,7
Sa – самоприйняття	9,91	9,67
C – контактності	9,11	9,48
Cog – когнітивності	5,27	4,19
Cr – креативності	6,45	6,04

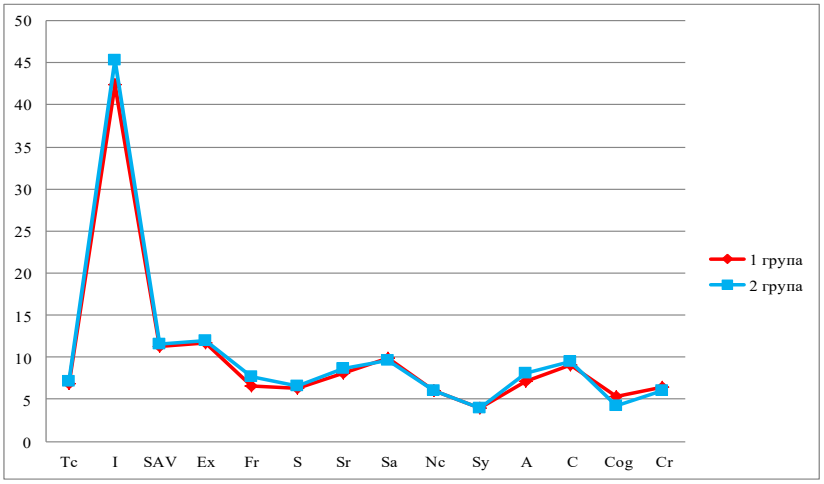

Рисунок 2.1 – Графік середніх значень самоактуалізації студентів коледжу (1-а група) та закладу вищої освіти (2-а група)

Ступінь креативності процесу визначається віддаленістю асоціативних галузей, із яких узяті елементи ситуації. Кількісні дані щодо ступеня розвитку вербальної креативності студентів подаємо у вигляді таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Рівень розвитку вербальної креативності майбутніх учителів початкових класів (констатувальний етап)

Кількість студентів / Рівні розвитку	Студенти коледжу	Студенти університету
Високий	9	14
Середній	76	80
Низький	15	6

Отже, ми бачимо, що найбільший відсоток в інтервалі високого рівня належить студентам ЗНУ (14%). Це дозволяє говорити про те, що у студентів, які навчаються в університету, більш високий ступінь розвитку вербальної креативності, ніж у студентів багаторівневої системи підготовки «коледж-університет».

Максимальне значення індексу оригінальності у студентів університету – 0,69 (max = 1,00), тоді як у студентів коледжу – 0,63. Мінімальне значення індексу оригінальності в студентів університету – 0,12; у студентів коледжу – 0,07.

З метою з'ясування стану сформованості когнітивного, мотиваційного, креативно-діяльнісного та рефлексивно-оцінного компонентів креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи було застосовано адаптовану до умов дослідження анкету, розроблену на основі методики С. Краснікової. Структура анкети передбачала чотири блоки запитань, кожен із яких був орієнтований на аналіз певного аспекту розвитку креативності.

Перший блок – когнітивний – був спрямований на виявлення рівня обізнаності студентів із базовими теоретичними положеннями щодо креативності, методів її діагностики, прийомів і технологій розвитку, що становлять підґрунтя формування необхідних практичних умінь.

Другий блок – мотиваційний – дозволяв оцінити усвідомлення студентами значущості креативності у професійній діяльності вчителя, виявити рівень їх внутрішньої мотивації до творчого саморозвитку.

Третій блок – креативно-діяльнісний – був орієнтований на аналіз наявних у респондентів креативних здібностей, індивідуальних особливостей і сформованості уявлень про власний творчий потенціал.

Четвертий блок – рефлексивно-оцінний – мав на меті виявити здатність студентів до саморефлексії, критичного аналізу власної діяльності, самооцінки результатів, а також до переосмислення смислових і ціннісних орієнтирів, що визначають їхнє професійне становлення. Окрему увагу приділено дослідженню вміння студентів приймати й дотримуватися загальноприйнятих соціальних і професійних норм.

Для отримання більш цілісної картини було проведено кількісний та якісний аналіз відповідей учасників дослідження за кожним блоком.

Так, перший (когнітивний) блок був деталізований через низку запитань, які дозволили виявити рівень вихідних знань студентів щодо сутності креативності, особливостей її діагностики, способів і прийомів розвитку. Результати засвідчили, що понад половина респондентів (55%) не змогли надати відповідь на перше запитання анкети. Лише 20% студентів зазначили, що відчувають постійну потребу в подібній інформації; 52% вказали на періодичний інтерес, тоді як 28% зовсім не звертаються до неї. Приблизно 37% опитаних виявили байдужість до літератури з проблем творчості та креативності, а близько 19,9% узагалі залишили без відповіді четверте запитання.

Варто підкреслити, що лише 25,7% студентів ототожнили креативність із здатністю до створення принципово нових ідей, понять, способів дії, які відзначаються оригінальністю та нестандартністю. Натомість більшість (54,4%) інтерпретували її як загальну здатність до творчості, інтелектуальної активності чи сенситивності. Це дає підстави стверджувати, що у значної частини студентів

уявлення про креативність залишаються на рівні загальних інтуїтивних знань і не спираються на чіткі наукові дефініції.

Цю тенденцію підтвердили й результати виконання завдання щодо побудови термінологічного ланцюжка з понять, пов'язаних із творчою діяльністю: 48,3% учасників виявилися неспроможними виконати його, а решта сформували ланцюжки, що складалися лише з 2–3 термінів.

На наступному етапі діагностування увага була зосереджена на з'ясуванні рівня спеціальних знань студентів із теорії креативності. Узагальнені результати цього етапу подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Діагностика наявності у студентів спеціальних знань із теорії розвитку креативності (констатувальний етап)

№ з/п	Кількість варіантів відповідей / Завдання	0-1	2	3	4-и і більше
1	Які критерії оцінки креативних здібностей Ви знаєте?	40	23	25	12
2	Які методи діагностики креативності дітей Ви можете назвати?	66	18	12	4
3	Назвіть прийоми і способи розвитку креативності учнів початкових класів	71	25	4	-
4	Які бар'єри можуть виникнути у процесі спілкування із творчими дітьми?	80	12	4	4

Якісний аналіз змісту відповідей із кожного питання показав, що переважна більшість студентів знайомі лише з двома критеріями оцінки креативних здібностей – гнучкість і оригінальність; лише в поодиноких випадках називалися такі критерії, як «побіжність», «багатоваріантність», «унікальність». Як і передбачалося, студенти пропонували тільки тести в якості методу діагностики креативності дітей; причому, це був один і той же набір назв тестів на виявлення будь-якої однієї конкретної креативної здібності («Завершення

пропозицій», «Неіснуюча тварина» тощо).

Результати анкетування показали, що 35% респондентів не змогли запропонувати жодного способу розвитку креативності. Решта студентів обмежилися переважно двома, іноді – трьома відповідями, серед яких найчастіше згадувалися добре відомі методи: різноманітні ігри, складання віршів, загадок чи казок. Відхилення від традиційних варіантів зустрічалися лише в окремих випадках. Більшість опитаних залишили питання без відповіді, що свідчить про відсутність у них інтересу до специфіки організації роботи з розвитку креативності. Водночас студенти вказували на труднощі, які можуть виникнути при роботі з творчими учнями початкової школи. Серед основних проблем називалися: недостатня здатність таких дітей слухати інших, підвищена чутливість до несправедливості, нерозуміння з боку однолітків, а також побоювання майбутніх учителів щодо власної неспроможності задовольнити пізнавальні потреби й адекватно оцінити творчі досягнення учнів.

Таким чином, можна стверджувати, що рівень теоретичної обізнаності студентів у питаннях креативності, її діагностики та шляхів розвитку залишається недостатнім. Наявні знання або зовсім відсутні, або ж носять фрагментарний характер і здебільшого були набуті в процесі опанування окремих дисциплін професійного циклу.

У межах другого (мотиваційного) блоку анкети ставилося завдання з’ясувати початковий рівень усвідомлення студентами проблематики креативності. Більшість опитаних (70%) погодилися з твердженням, що кожна людина від природи наділена творчим потенціалом. Аргументація респондентів зводилася до того, що креативність може проявлятися в найрізноманітніших сферах – від побутових ситуацій і міжособистісних стосунків до створення нових ідей і проєктів. Частина опитаних наголошувала, що творчі здібності притаманні кожному, однак важливо розпочати їх цілеспрямований розвиток якомога раніше. Отже, майбутні педагоги визнавали необхідність формування у дітей готовності до творчої діяльності шляхом стимулювання їхньої активності та

створення відповідних умов.

Водночас 30% студентів дотримувалися протилежної позиції, стверджуючи, що креативність є вродженою властивістю, притаманною не всім. Проте навіть вони не заперечували доцільності педагогічного впливу, який може сприяти творчому самовираженню особистості.

Аналіз відповідей показав, що переважна більшість студентів усвідомлює необхідність організації спеціально спрямованого навчання. Так, 90% респондентів позитивно відповіли на питання щодо доцільності застосування технологій розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів, відзначаючи їхній потенційно позитивний вплив як на власний розвиток, так і на подальшу роботу з учнями. Решта студентів виявила невизначеність або скептичність у цьому питанні.

Додатково з’ясувалося, що для більшості опитаних характерна висока наполегливість у досягненні поставлених цілей: 80% заявили, що прагнутимуть завершити розпочату справу навіть за наявності труднощів. Однак готовність до роботи з творчими дітьми, враховуючи всі можливі труднощі, засвідчили лише 52,4% студентів; решта (47,6%) не змогли дати однозначної відповіді. Привабливим для студентів у роботі з такими дітьми є, насамперед, оригінальність і нестандартність їхнього мислення, здатність до генерації несподіваних ідей. Студенти зазначали, що взаємодія з креативними учнями надає можливість оцінити власні творчі здібності, отримати новий досвід та відчути результативність своєї діяльності.

У межах третього (креативно-діяльнісного) блоку було здійснено діагностику рівня сформованості креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи. Для цього застосовувалися спеціальні завдання, що дозволяли виявити потенціал до творчості за такими показниками: оригінальність, гнучкість, швидкість мислення, критичність, здатність до імпровізації, самостійність, емоційна стійкість.

Оцінювання здібностей за окремими показниками здійснювалося на основі

відповідей на конкретні питання анкети. Зокрема, за результатами питання № 16, позитивну відповідь надали 61,3% студентів, негативну – лише 1%, тоді як 38,7% засвідчили труднощі у визначенні власної позиції. Питання № 17 виявило, що 4% респондентів відчули б емоційний дискомфорт у проблемній ситуації, 59% намагалися б відстояти власну думку, 7,8% схилялися б до підпорядкування зовнішнім вимогам, а 29,8% віддали перевагу повторному проведенню заняття згідно з власним баченням.

Переважна частина респондентів (88,8%) засвідчила здатність відстоювати власну думку та позицію, незважаючи на наявні комунікативні чи організаційні бар'єри. Водночас практично всі опитані заявили про готовність своєчасно відмовлятися від помилкових гіпотез, хоча 38,7% респондентів вказали на труднощі, пов'язані з прийняттям відповідного рішення. Суттєвою характеристикою студентів є й висока гнучкість у застосуванні педагогічних методів, прийомів та програм, що підтвердили 92% учасників опитування.

Дослідження рівня оригінальності мислення продемонструвало найбільш поширені варіанти відповідей: «відвідування уроку адміністрацією» (48%), «відсутність наочних посібників» (12%), «зміна настрою вчителя» (40%), «незасвоєння учнями попередньої теми» (24%), «знаходження додаткового матеріалу на перерві» (12%), «перевірка знань учнів» (8%). Найбільш рідкісними, проте показово оригінальними відповідями були такі: «у педагога виникла нова педагогічна ідея», «повідомлення ЗМІ про нове відкриття», «учитель помилково зайшов не в той клас», «жарт учителя», «перший сніг». Загальна частка оригінальних відповідей склала близько 20,5%, що свідчить про середній рівень розвитку цієї якості мислення. Водночас варто наголосити на наявності так званих «бар'єрів минулого досвіду», які перешкоджають студентам креативно та самостійно підходити до розв'язання педагогічних завдань.

Аналіз кількості варіантів відповідей засвідчив: чотири пропозиції змогли висловити 12% студентів, три – 11%, два – 58%, лише один варіант – 20%. Це

вказує на те, що окрема частина майбутніх педагогів характеризується високим рівнем розвитку оригінальності мислення та здатністю до ідеогенерації.

У процесі з'ясування особливостей емоційної стійкості майбутніх педагогів було поставлено завдання визначити, наскільки їм притаманне бурхливе вираження емоцій, а також схильність до пригніченості й роздратованості. За результатами опитування, 61% та 81% респондентів зазначили, що подібні прояви трапляються у них епізодично або вкрай рідко. При цьому частка студентів, схильних до пригніченого чи роздратованого стану, становила 15%, тоді як бурхливі емоційні реакції відзначили 38%. Такий розподіл оцінюється позитивно, адже свідчить про домінування оптимістичного настрою, що є важливим чинником успішного творчого розвитку. Переважна більшість опитаних зазначила, що в екстремальних ситуаціях здатна контролювати власну поведінку та керувати емоційними проявами.

Дослідження уявлень студентів про ключові якості педагога-креативу дозволило визначити їхні пріоритети. Найважливішими характеристиками були названі: знання інтересів дитини, інтелектуальний потенціал та ерудиція, доброзичливість, комунікабельність, упевненість у собі, гнучкість, творча уява, допитливість і демократичність. Примітно, що власне креативні характеристики (упевненість у собі, гнучкість, уява, допитливість, демократичність) посіли останні позиції у рейтингу. Більше того, такі риси, як прагнення до самовдосконалення, цілеспрямованість, наполегливість та здатність до імпровізації взагалі не були названі учасниками дослідження. Виникає очевидне протиріччя: майбутні вчителі усвідомлюють значення креативних якостей для педагогічної діяльності, проте фактично відводять їм другорядне місце у власній ієрархії професійних характеристик.

Для діагностики рівня сформованості рефлексивно-оцінного компоненту студентам було запропоновано здійснити самооцінку власних здібностей за п'ятибальною шкалою, після чого результати співвідносилися з оцінками незалежних експертів (викладачів-методистів). Порівняльний аналіз показав, що

найнижчі показники розвитку стосуються умінь прогнозувати творчий розвиток дітей (серед студентів коледжу – «5» обрали 8%, «4» – 36%; серед студентів університету – відповідно 5% і 40%), а також диференціювати навчання залежно від рівня та особливостей креативності учнів і добирати відповідні розвивальні вправи (коледжу: «5» – 3%, «4» – 20%; університету: «5» – 3%, «4» – 19%). Отримані результати свідчать про переважання теоретичної підготовки над практичними навичками у зазначеній сфері. Аналогічні дані отримано й від експертів, що підтверджує адекватність самооцінки студентів. Найбільш розвиненими виявилися вміння діагностувати креативність молодших школярів (коледжу: «5» – 21%, «4» – 46%; університету: «5» – 21%, «4» – 53%) та здійснювати оцінку власної педагогічної діяльності (коледжу: «5» – 42%, «4» – 16%; університету: «5» – 40%, «4» – 19%). Це пояснюється накопиченим у процесі навчання досвідом використання діагностичних методик, елементів саморегуляції та саморефлексії.

Водночас отримані результати дають підстави стверджувати, що навіть за умов інтегрованої системи «коледж – університет» розвиток практичних умінь і навичок, які майбутні вчителі могли б застосувати у професійній діяльності для стимулювання креативності, залишається недостатнім і вимагає спеціально організованої роботи.

Узагальнення результатів констатувального етапу експерименту дозволило виявити, що когнітивний компонент розвитку креативності студентів перебуває переважно на низькому або середньому рівні: знання про сутність креативності, її прояви та умови розвитку залишаються фрагментарними й поверховими. Більшість учасників (55%) відчували труднощі при пошуку інформації з теорії та практики творчого розвитку дітей; 35% не змогли назвати жодної методики розвитку креативності, тоді як решта орієнтувалися лише на загальновідомі форми (ігри, казки, загадки).

Вивчення мотиваційного компоненту показало, що рівень усвідомлення значущості розвитку креативності досить високий: 90% студентів і викладачів

підтвердили доцільність застосування технологій стимулювання креативних здібностей. Студентів приваблювала нестандартність та оригінальність мислення, проте прагнення працювати з творчими дітьми мало ситуативний і нестійкий характер (47,6%), що пояснюється переважно престижністю самого поняття «креативність», а не глибоким розумінням особливостей роботи з творчими учнями.

Найменш розвиненим виявився креативно-діяльнісний компонент, що підтверджується низькими результатами за шкалами самоактуалізації, оригінальності мислення та гнучкості. У свідомості студентів значною мірою зберігаються стереотипні уявлення та поведінкові кліше, сформовані ще в шкільний період і закріплені під час педагогічної практики.

Таким чином, дослідження виявило суперечність між усвідомленням необхідності для педагога володіння креативними якостями (гнучкість, уява, допитливість, незалежність тощо) та їх реальною оцінкою у себе. Студенти схильні недооцінювати рівень розвитку цих характеристик. Водночас результати діагностики рефлексивно-оцінного компоненту підтверджують недостатність умінь прогнозувати розвиток креативності учнів, добирати й застосовувати відповідні технології та методики, що свідчить про необхідність цілеспрямованої роботи у цьому напрямі.

Проаналізувавши результати діагностичного дослідження, ми мали змогу визначити експериментальну й контрольну групи. Репрезентативність вибірки склала 71% від загальної кількості студентів, що навчаються за ОП «Початкова освіта». Випадкова погрішність групового вимірювання, відповідно до формули розрахунку випадкової погрішності за М. Маліковим, становить 0,08%.

$$П_{гр} = \frac{1}{\sqrt{n} - 2},$$

де $П_{гр}$ – погрішність групового вимірювання, n – кількість опитуваних осіб.

У процесі аналізу та обробки статистичних даних ми використовували середнє значення як міру центральної тенденції, що визначається за формулою Дж. Гласс, Дж. Стенлі:

$$x = \frac{\sum x}{n},$$

де $\sum$ – знак суми; n – кількість показників.

Отже, комплексний аналіз результатів діагностичного дослідження за попередньо визначеними критеріями дає можливість робити висновки про те, що приблизно однакова кількість студентів контрольних й експериментальних груп виявили середній і низький рівень сформованості креативних здібностей, і лише невелика частина студентів (7,5%) продемонструвала високий рівень сформованості креативних здібностей. Узагальнені результати констатувального експерименту наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Рівні розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки (констатувальний етап експерименту)

Показники / Рівні	Кількість студентів (%)		Різниця
	КГ	ЕГ	
Високий	4	3,5	0,5
Середній	32	31	1
Низький	64	65,5	1,5

Як бачимо, усереднені показники рівнів розвитку креативних здібностей у майбутніх учителів початкової школи сконцентровані на низькому й середньому рівнях. 7,5% студентів контрольних й експериментальних груп продемонстрували наявність розвиненості креативних здібностей, що характеризується повним усвідомленням творчої сутності майбутньої професійної діяльності вчителя початкової школи; мотиваційної спрямованість на пошук нестандартних способів розв’язання навчальних завдань; глибоке знання теорії; стійке виявлення почуття новизни; постійне виявлення здатності

гнучко реагувати на відповідні умови; яскраво виражений рівень здатності комбінувати і конструювати потрібний матеріал; високо розвинену інтуїцію; оригінальне, самостійне розв'язання як типового завдання, так і творчого; висока здатність інтегрувати знання з метою оптимального використання їх; здатність до імпровізації; систематична потреба в рефлексії; прагнення до коригування творчого продукту.

Визначені рівні розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів стали основою для програми формувального етапу експериментальної роботи.

2.2 Реалізація технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки

Сучасна система освіти висуває нові вимоги до особистості вчителя, зокрема до його здатності до творчого мислення, гнучкості у професійній діяльності та використання інноваційних підходів у освітньому процесі. У контексті реформування початкової освіти особливого значення набуває розвиток креативних здібностей майбутніх учителів, оскільки саме вони формують у дітей початкових класів базові навички самостійного мислення, здатність до творчого вирішення проблем і нестандартного підходу до навчальної діяльності.

Констатувальний етап дослідження засвідчив, що рівень сформованості креативних здібностей у студентів ОП Початкова освіта пешого (бакалаврського) рівня, як правило, залишається низьким або середнім, а знання теоретичних основ креативності часто носить фрагментарний і поверховий характер. Це обумовлює потребу в цілеспрямованому впровадженні технології розвитку креативності у процес підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Реалізація технології розвитку креативних здібностей у освітньому процесі має не лише теоретичне, а й практичне значення: вона сприяє формуванню професійної компетентності студентів, підвищенню їх мотивації до творчої педагогічної діяльності та готовності до впровадження інновацій у навчання дітей. Таким чином, дослідження технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів є актуальним і обґрунтованим завданням сучасної педагогічної науки та практики.

Так, для вирішення наших завдань дослідження були обрані дисципліни, у ході викладання яких доцільно розвивати креативні здібності майбутніх учителів початкової школи, інтегруючи набуті студентами знання: «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», тренінг «Підготовка майбутнього вчителя до розвитку креативності молодших школярів», «Дитяча література з методикою викладання», педагогічна практика. У межах цих курсів систематично проводився комплекс заходів, спрямованих на досягнення мети нашого дослідження. Так, на заняттях із цих дисциплін ми прагнули сформувати у студентів теоретичну основу щодо креативності як важливої риси майбутнього фахівця; компонентів розвитку креативності (когнітивного, мотиваційного, креативно-діяльнісного, рефлексивно-оцінного).

Особлива увага розвитку у студентів мотивації креативних здібностей приділялась під час проходження студентами педагогічної практики. Із метою активізації мотиваційної сфери у ході проведення експерименту студентам-практикантам пропонувалися «Пам’ятка для студента-практиканта», «Пам’ятка вчителю щодо формування творчої активності дітей», що налаштовувало майбутніх учителів на творчу взаємодію з учнями початкової школи, а також коригувала поведінку майбутніх учителів на етапі проходження практики.

Студенти брали участь у засіданнях педагогічних рад, нарад, методичних об’єднаннях, засіданнях круглих столів, на яких обговорювалася проблема розвитку креативних здібностей, плідно співпрацювали з учителями початкової школи під час розробки ними подальшого плану роботи з учнями, який включав

елементи розвитку креативних здібностей, а також під час реалізації цього плану на практиці. Така робота підвищувала самооцінку студентів, адже вони відчували себе співучасниками процесу навчання учнів початкових класів.

Метою креативно-технологічного етапу виступало забезпечення формування та розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи. Реалізація цього процесу здійснювалася через системно організовану навчальну та навчально-професійну діяльність, спрямовану на досягнення зазначеної мети.

На другому етапі дослідження здійснювалася оцінка ефективності впровадженої технології розвитку креативних здібностей студентів. Для фіксації динаміки експериментального процесу застосовувалися такі методи та форми контролю: письмові роботи, що включали різнорівневі завдання та креативні техніки (кластеризація, ментальні карти, колективний щоденник, письмовий пул), щоденники спостережень та портфоліо; захист творчих проектів, що охоплював мультимедійні презентації, кластери, ментальні карти та ін.; систематичне спостереження за перебігом експерименту; порівняння показників рівня знань студентів експериментальної та контрольної груп.

Розвиток креативності студентів здійснюється як цілеспрямований і послідовний процес, що включає інтеграцію технології розвитку креативних здібностей у лекційні, практичні та семінарські заняття, позааудиторну самостійну роботу, проведення тематичного та семестрового контролю, участь у навчально-практичних конференціях та педагогічній практиці.

Високий рівень ефективності навчальних занять забезпечується організацією такої діяльності студентів, яка стимулює їхню пізнавальну активність, передбачає виконання завдань із варіативністю відповідей, що сприяють розвитку оригінальності, гнучкості та винахідливості, а також створює умови для особистісного та колективного пошуку рішень.

Аналіз педагогічної практики показує, що заняття, в яких відсутня активна мовленнєва участь студентів, не реалізують у повній мірі навчально-виховний

потенціал. Активізація мовної культури студентів і педагогів є необхідною для розвитку вербальної креативності під час професійної підготовки. Уміння логічно формулювати думки, орієнтувати мовлення на аудиторію та обґрунтовувати власні аргументи сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу і стимулює активну навчальну діяльність, що свідчить про реалізацію творчого етапу розвитку студентів.

Спостереження, проведені на даному етапі підготовки студентів до занять, показали, що в процесі даної діяльності формуються навички самоосвіти, уміння працювати з основною навчальною літературою, а у студентів із вищим рівнем підготовки – здатність опрацьовувати додаткові джерела, застосовувати набуті знання та вміння на практиці, аналізувати власну діяльність. Згодом студенти набувають уміння обґрунтовувати та відстоювати власну точку зору. На початковому етапі викладач надавав допомогу у підборі аргументів та прикладів, але з часом критичне ставлення до матеріалу сприяє самостійному пошуку правильних рішень. Такий підхід стимулює студентів до встановлення взаємозв’язків між новим та відомим матеріалом, фактичними, емпіричними й теоретичними даними, науковими закономірностями, удосконалюючи їхні інтелектуальні здібності: роботу з висновками, міжпредметні зв’язки, розвиток інтуїції та гнучкості мислення, що є індикаторами розвитку креативних здібностей у процесі фахової підготовки.

Для стимулювання вербальної креативності та мовленнєвої гнучкості студентам пропонувалося підготувати міні-дослідження після прослуховування лекційного матеріалу, виконуючи його за наданим зразком або пам’яткою. Відбір та структурування матеріалу сприяли формуванню навичок конструювання інформації, критичного осмислення курсу та свідомого підходу до освітнього процесу.

У ході експериментального дослідження студентів стимулювали до активного здобуття знань під час навчальної діяльності за допомогою методичного інструментарію, що викликав цікавість та сприяв творчому пошуку.

Наприклад, використання трафаретів лекцій дозволяло спрямувати студентів на свідоме сприйняття матеріалу, освоєння дидактичних систем і освітніх технологій, які стимулюють розвиток креативних здібностей, творчу самореалізацію та формування досвіду креативної діяльності. Студент, який заповнює трафарет під час лекції, одночасно перебуває в активному стані уваги та мислення, виділяє й фіксує ключові моменти матеріалу, що забезпечує розвиток гнучкості мислення, оригінальності та варіативності рішень. Така робота сприяє підвищенню впевненості студентів у власних знаннях, активізує пізнавальну активність, формує методичну культуру й підвищує рівень емоційної стійкості.

Кожен трафарет містив план лекції, що дозволяло студентам заздалегідь обдумати власні судження та підготувати відповіді на проблемні питання, які потім обговорювалися на семінарі. В результаті студенти проявляють здатність усвідомлено сприймати інформацію, аналізувати її, висловлювати власні думки, аргументувати позицію та пропонувати альтернативні рішення, що є основою професійної підготовки креативного педагога.

Наступним етапом розвитку креативних здібностей стало оновлення змісту практичних і семінарських занять шляхом добору системи завдань, спрямованих на формування таких особистісних якостей, як оригінальність, гнучкість, швидкість мислення, критичність, здатність до імпровізації, самостійність та емоційна стійкість.

Розроблена система творчих завдань передбачала три рівні:

Імітаційно-відтворювальний – передбачає виконання завдань шляхом відтворення знань за зразком або вказівками викладача; студент наслідує зразок без додавання власної ініціативи.

Частково-пошуковий – передбачає застосування студентом навичок комбінування, конструювання та перетворення матеріалу у відповідності до конкретної ситуації; на цьому етапі студент проявляє творчий пошук, гнучкість та оригінальність, але рефлексія ще не передбачена.

Творчий – передбачає нестандартний підхід студента до вирішення завдань із обов'язковою рефлексією, що сприяє більш повному прояву креативних здібностей у поєднанні з високою мотивацією.

Визначення необхідних рівнів засвоєння досліджуваного матеріалу та їх завдання допомагають викладачеві забезпечити в кінцевому результаті підготовку майбутніх учителів початкової школи з гарантованою якістю навчання. Наведемо приклади таких завдань, які пропонувалися студентам у ході проведення практичних, семінарських занять для розвитку їх креативних здібностей (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Приклади завдань, які використовувалися для розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів

Рівень утруднень	Вид	Приклади завдань, щодо розвитку креативних здібностей
Імітаційно-відтворювальний	Визначення	Дайте визначення поняття «дитяча література». Що ви розумієте під поняттям «дитяче читання»?
	Призначення	Для чого призначені дитячі книги?
	Компоненти (складові частини)	Назвіть специфічні особливості оформлення дитячої книги. Що включає в себе поняття «специфіка дитячої літератури»? Що є підставою для виокремлення дитячої літератури із загальної літератури?
	Виявлення основних характерних рис, ознак, якостей	Виділіть основні особливості оформлення дитячої книги для дітей молодшого шкільного віку. У яких випадках художні твори адаптують для дітей? Які умови необхідні для якісного створення дитячих творів? Назвіть особливості літературної загадки Л. Глібова

Продовження таблиці 2.9

	Порівняння	У чому переваги віршованої форми для дітей молодшого шкільного віку? У чому відмінність народної та літературної казки? Порівняйте казку І. Франка «Ріпка» із її народним відповідником
Частково-пошуковий	Обґрунтування	Обґрунтуйте, чому І. Франко розпочав літературну діяльність для дітей? Як обґрунтувати появу новітньої дитячої літератури?
	Визначення послідовності дії, процесу	Пофантазуйте, що відбудеться, якщо героїв оповідань М. Коцюбинського «Маленький грішник» і «Ялинка» поміняти місцями? Як зміняться…?
	Визначення значення того чи іншого явища, процесу	Як впливають історичні умови на розвиток української дитячої літератури? Яке значення має педагогічна діяльність В. Сухомлинського для його дитячої літературної спадщини?
	Пояснення причини	Чому відбулася літературно дискусія на поч. ХХ ст. щодо існування казки в дитячій літературі? Для чого потрібно ознайомлювати сучасних дітей зі зразками дитячого фольклору?
Творчий	Обґрунтування вибору творчого підходу	Що вплинуло на ваш вибір творів для дітей молодшого шкільного віку? Оберіть вірші на природничу тематику для дітей молодшого шкільного віку і обґрунтуйте свій вибір
	Систематизація знань та умінь	Систематизуйте оповідання В. Сухомлинського відповідно до хронології його педагогічної діяльності. Складіть ментальну карту до життя та творчості В. Сухомлинського
	Застосування знань на практиці	Схематизуйте особливості творчості Г. Андерсена. Представте у вигляді кластера життєвий та творчий шлях Ш. Перро
	Вибір кращого із декількох варіантів	З’ясуйте, як захоплення братів Грімм дослідженням фольклору вплинуло на їх літературну творчість. Запропонуйте можливі варіант розвитку у дітей творчості засобом дитячих творів
	Вибір кращого для певних умов	Оберіть письменників, за допомогою літературної спадщини яких можна спонукати дітей до творчості. Обґрунтуйте Ваш вибір

Продовження таблиці 2.9

	Вибір кращого щодо певних критеріїв	Запропонуйте найоригінальніший, нестандартний художній твір із літературної спадщини В. Сухомлинського за допомогою якого можна виховувати у дітей гуманність
	Розробка алгоритму відповідно до аналогічних ситуацій	Розробіть фрагмент уроку літературного читання (підготовка учнів до сприймання твору) із метою ознайомлення їх зі сторінками життя письменника. Складіть систему запитань до твору…

У процесі укладання завдань креативного типу із метою розвитку оригінальності, гнучкості, критичності, здатності до імпровізації, ми використовували завдання, подані у таблиці 2.10.

Під час проведення експерименту ми використовували різного типу креативні техніки: інтуїтивні; дискурсивні; комбінований метод, що об'єднує інтуїтивні й дискурсивні елементи. Використання всіх вище означених методик у процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів передбачає комбінування креативних технік у залежності від умов, форм проведення освітнього процесу. Такі форми роботи використовувалися з метою уникнення бар'єрів розвитку креативності, створення атмосфери невимушеного спілкування, розвитку вербальної креативності. Нами використовувалися як індивідуальні, так і колективні техніки.

Організовуючи креативний освітній простір, ми налаштовували студентів дотримуватись певних вимог: відкритість – бути відкритими для певного завдання, навіть якщо це перша креативна робота; бути відкритими для нових ідей і висловлювати свої думки відверто і без упередження; тактовність – потрібно дати команді впевненість у тому, що будь-які результати їх роботи будуть позитивно сприйняті й оцінені; зовнішні межі – чітко визначити часові обмеження виконання завдання; ніякого змагання – слід зауважити, що основне завдання групи – спільне вирішення поставленої проблеми, а не змагання: хто більше ідей запропонує.

Таблиця 2.10 – Приклади завдань креативного типу

Вид	Приклади завдань, щодо розвитку креативних здібностей
Зроби по-своєму	а) придумайте нове позначення числа, звука, букви; б) дайте визначення досліджуваному поняттю, об'єкту, явищу; в) дайте свою назву казці
«Проживання» історії	«Проживання» подій і явищ в одній із освітніх галузей: народження мови, писемності (виготовлення берестяних) грамот, граматичних правил; письменника; подорожі крапельки із казки О. Іваненко «Бурулька»
Образ	Придумати й зобразити образ – малюнковий, руховий, музичний, словесний за допомогою відповідних цьому образу засобів. Дібрати музичне оформлення до оповідання В. Сухомлинського «Як дзвенять сніжинки»
Емпатія	Подумки «проживіть» об'єкт і етапи його розвитку (рослини, героя художнього твору, казки, вірша тощо), опишіть свої почуття
Жанри тексту	Створити словесний продукт у різних формах і жанрах: інтерв'ю, реклама, ділові діалоги тощо (інтерв'ю із письменником, художником-ілюстратором дитячої книги)
Скласти	Складіть приказку, прислів'я, риму, вірш, сюжет, роль тощо
Винахід	Винахід букв, цифр, інших знаків, символів. Творчі проєкти. Наприклад: «Обґрунтуйте появу дитячої книги»
Твір	Складіть казку, задачу, приказку, прислів'я, риму, вірш, сюжет, роль, пісню, нарис, трактат
Складання	Укладіть словник казкових персонажів, складіть словник позитивних/негативних літературних героїв; гру, вікторину, сценарій спектаклю, своє завдання для інших учнів, збірник своїх завдань
Виготовлення	Виготовіть саморобку, модель, макет, газету, літературний журнал, відеофільм, відеолекцію
Навчальний посібник	Розробіть свій навчальний (електронний) посібник (читанка для позакласного читання). Провести заняття в ролі викладача

Під час практичних занять при використанні креативних технік слід звернути увагу на те, що певні техніки вимагають роботи в колективі, а деякі – індивідуалізовані. Зважаючи на це, слід зауважити, що кожен поділ має як переваги, так і недоліки, які ми враховували у процесі їх застосування (табл. 2.11).

Таблиця 2.11 – Порівняльна характеристика індивідуальної та колективної роботи

Перевага індивідуальної роботи	**Перевага роботи в командах**
Для рішення простих задач або «головоломок»	Для рішення складних завдань чи проблем
Коли кооперація задовільна	Коли для вирішення необхідний консенсус
Коли різноманітність думок обмежена	Коли присутня невизначеність і різноманітність варіантів рішення
Коли завдання необхідно вирішити терміново	Коли необхідна висока самовіддача
Коли достатньо вузького діапазону компетентності	Коли потрібний широкий діапазон компетентності
При наявності непереборного конфлікту інтересів учасників	При можливості реалізації членів команди
Коли надається перевага одноосібним учасникам	Коли віддається перевага результатам колективної роботи для розробки перспективної ідеї
Коли необхідний оптимальний результат	Коли необхідний різнобічний підхід

Так, при використанні на заняттях інтуїтивних креативних технік може бути задіяна одна особа або міні-група – 2-3 особи. Ці техніки спрямовані на добір інформації, асоціативних понять, створення мисленнєвої карти в графічній формі (мисленнєвого дерева). При цьому учасники проходять декілька етапів: визначення теми; підбір ключових слів; розробка; презентація.

Отже, можна виділити основні переваги використання зазначених креативних технік: вони є простими в застосуванні, універсальні для вирішення різних педагогічних проблем; спрямовують мислення студентів у нестандартні структури, що сприяє розвитку гнучкості, оригінальності та багатоваріантності підходів; забезпечують швидке встановлення логічних зв’язків та асоціацій; сприяють оптимальній організації завдань і структуризації інформації; графічне відображення матеріалу підвищує оглядовість та підтримує візуальну пам’ять; проблеми можна аналізувати як від загального до часткового, так і від часткового до загального; техніки можуть застосовуватися як у закладах вищої освіти, так і

в загальноосвітній школі; вони формують у студентів здатність виокремлювати ключові проблеми у межах конкретної теми.

Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів не обмежувався лише аудиторними заняттями. В експериментальній роботі студентів було орієнтовано на презентацію результатів своєї діяльності під час студентських науково-практичних конференцій, під час підготовки тез, наукових статей та курсових робіт.

Студенти ЕГ брали участь у конференціях за темами: «Проблема формування читацької компетентності майбутніх учителів початкової школи», «Вплив дитячої книги на розвиток читацьких інтересів дітей», «Формування педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів через вивчення літературної спадщини В. Сухомлинського», «Лінгводидактичні особливості художнього слова як компонент професійної культури майбутнього вчителя початкової школи», «Розвиток креативності учнів початкової школи засобами казкотерапії», «Особливості роботи з дитячою книгою у початковій школі», «Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках українського читання у початковій школі» та ін. Крім того, студенти активно брали участь у круглих столах, присвячених темам: «Іграшка чи антиіграшка, книга чи антикнига», «Використання сучасних джерел інформації на уроках літературного читання у початковій школі».

На основі проведеного експериментального дослідження можна констатувати, що систематичне використання аркушів рефлексії дозволило студентам усвідомлено підходити до процесу прослуховування лекцій, забезпечити активну участь у роботі з лекційним матеріалом поза заняттям, а також сформувати навички самостійного навчання та відповідального ставлення до освітнього процесу.

Таким чином, регулярне проведення рефлексивного аналізу лекційного матеріалу сприяло цілеспрямованому розвитку навичок систематизації та відбору інформації, формуванню конструктивних умінь, що є невід’ємною

складовою педагогічної креативності. Слід зазначити, що саме за умов активної позиції здобувачів вищої освіти виникають інсайтні процеси, які стимулюють генерацію нових ідей у процесі навчання.

В умовах кредитно-трансферної системи особливого значення набув процес організації та контролю самостійної роботи студентів щодо розвитку їх креативних здібностей. З цією метою було розроблено таблицю «Індивідуальний індекс студента», яка інтегрувалася до методичних рекомендацій щодо організації самостійної роботи. Виконуючи завдання самостійного спрямування, студенти заповнювали таблицю, що дозволяло їм відслідковувати результати власної діяльності, планувати індивідуальну траєкторію навчання, а викладачу – контролювати хід самостійної роботи, коригувати її та спрямовувати у потрібне русло.

Оскільки розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи є важливим компонентом фахової підготовки, контроль за змінами рівня розвитку цих здібностей здійснювався, зокрема, у межах традиційного контролю результатів засвоєння навчального матеріалу. Під час попереднього контролю визначалося, чи засвоєний студентами матеріал, необхідний для виконання наступних завдань, спрямованих на розвиток креативності. У разі часткового засвоєння матеріалу проводилися додаткові заходи для забезпечення повної підготовленості до виконання завдань, усунення недоліків та підвищення рівня знань. Для таких студентів організовувалися консультації, надавалися додаткові інструкції, а проблемні питання більш детально розглядалися на практичних і семінарських заняттях.

Дослідження показало, що зазначена форма навчальної діяльності сприяла активізації роботи здобувачів вищої освіти, діяльність яких на початкових етапах відповідала репродуктивному рівню розвитку, і водночас позитивно впливала на формування креативних здібностей майбутніх фахівців. Для підтримки студентів у процесі оцінювання власних знань і умінь, а також діяльності одногрупників,

були запропоновані чітко сформульовані критерії оцінювання окремих видів роботи.

Під час організації підсумкового контролю (екзамен/залік) з дисципліни експерти зафіксували, що більшість здобувачів вищої освіти використовували набуті навички креативного опрацювання матеріалу. Відповідаючи на запитання, вони спиралися на досвід захисту творчих проектів, що дозволяло продемонструвати не лише рівень знань та умінь, набуті під час вивчення курсу, а й творчий підхід до виконання завдання, індивідуальні особливості, особистісну манеру роботи та сформований практичний досвід.

Підвищуючи свій професійний рівень у процесі педагогічної практики, майбутні вчителі початкової школи піддавалися контролю експертів щодо розвитку креативних здібностей з метою своєчасного коригування навчальної діяльності. Було охоплено всі форми роботи студентів, спрямовані на вивчення проявів педагогічної креативності та створення умов для її розвитку під час навчання учнів початкових класів.

Особливого значення набуває рефлексивне осмислення студентом першого професійного досвіду, оскільки саме на цьому етапі формується первинна свідома орієнтація у професійних цінностях та відбувається перший аналіз власного професійного «Я». Залучення студентів до рефлексивного аналізу є результатом цілеспрямованого організованого навчання, яке здійснюється викладачем-методистом або психологом. Методичне наповнення такого навчання може бути різноманітним, адже психологія накопичила значний досвід його організації. Водночас ключову роль відіграє особистий приклад викладача у володінні культурою рефлексивного аналізу. Покращенню рефлексивних умінь студентів щодо розвитку креативних здібностей сприяло ведення власного методичного портфоліо. Воно передбачало систематичне накопичення матеріалів теоретичного характеру з вивченої дисципліни та практичних матеріалів, спрямованих на розвиток креативності: трафарети лекцій, кластери, ментальні карти, підготовлені студентами розповіді про

дитячих письменників, добірки портретів письменників, тематичні збірки творів, складені студентами.

Зроблений аналіз дозволяє стверджувати, що рефлексивно-коригувальний етап технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі їх професійної підготовки забезпечував систематичне коригування та рефлексію розвитку креативності, сприяв формуванню мотивів, знань, умінь та особистісних якостей, актуальних для ефективного вирішення зазначеної проблеми.

Таким чином, запропонований нами методичний інструментарій у межах розробленої технології розвитку креативних здібностей спрямований на комплексну реалізацію процесу розвитку креативності майбутніх учителів початкової школи в умовах цілісного освітнього процесу закладу вищої освіти.

2.3 Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Використовуючи уточнені в кваліфікаційній роботі критерії й показники, було проведено аналіз ефективності обґрунтованої технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки.

Отже, основними завданнями експериментальної роботи були: оцінка доцільності впровадження технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі їх фахової підготовки у закладах вищої освіти; визначення впливу реалізованої технології на розвиток креативності студентів у процесі професійної підготовки; аналіз ефективності застосованого методичного інструментарію (форм, методів, прийомів, засобів та методик) у межах технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи.

На контрольному етапі експерименту було проведено діагностичне дослідження з метою виявлення змін у рівнях розвитку креативних здібностей здобувачів вищої освіти контрольної та експериментальної груп у процесі фахової підготовки. Діагностичне дослідження здійснювалося за методиками, ідентичними тим, що застосовувалися на констатувальному етапі експериментальної роботи. Результати дослідження представлено за такими напрямами: аналіз мотиваційного компонента; оцінка рівня самоактуалізації майбутніх учителів початкових класів; вивчення особливостей когнітивного, мотиваційного, креативно-діяльнісного та рефлексивно-оцінного компонентів розвитку креативних здібностей студентів у процесі професійної підготовки, що здійснювалося за допомогою спеціально розробленої анкети.

Висновки формувалися за кожним напрямом дослідження, що надало змогу визначити рівень сформованості компонентів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи, зокрема когнітивного, мотиваційного, інтелектуально-творчого та рефлексивно-оцінного.

Для оцінки рівня сформованості мотиваційного компоненту технології розвитку креативних здібностей було проведено повторне анкетування студентів контрольної та експериментальної груп з метою визначення впливу впровадженої технології на мотиваційну сферу здобувачів вищої освіти у процесі їх фахової підготовки.

Зміни у формуванні мотивів, що сприяють розвитку креативності студентів, досліджувалися за допомогою комплексних методів, зокрема: спостереження за навчальною діяльністю майбутніх учителів, бесіди з ними, викладачами фахових дисциплін, кураторами груп, керівниками педагогічної практики та вчителями шкіл, де проходила практика студентів, а також анкетування із застосуванням методик «Мотивація успіху та невдачі» А. Реана та «Мотивація навчання» Т. Ільїної.

Наприкінці експериментального дослідження було проведено повторну діагностику рівня сформованості мотивів у здобувачів вищої освіти. Результати

засвідчили значні позитивні зміни у мотиваційній сфері студентів експериментальної групи, які стали усвідомлювати важливість розвитку креативних здібностей у процесі фахової підготовки. Динаміка мотиваційного розвитку здобувачів вищої освіти ОП «Початкова освіта» також відображалася під час анкетування за авторською розробленою анкетою, спрямованою на визначення стану компонентів технології розвитку креативних здібностей. Узагальнені результати щодо рівнів сформованості мотивів здобувачів вищої освіти ЕГ та КГ на контрольному етапі експерименту наведено в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12 – Дані щодо стану сформованості мотивів, необхідних для розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки (контрольний етап)

Групи / Рівні	ЕГ	КГ
Високий	27,4	21,2
Середній	63,1	64,3
Низький	9,5	14,5

Порівняльна характеристика дає підстави стверджувати, що в ЕГ спостерігається більш інтенсивна позитивна динаміка стану сформованості мотивів, необхідних для розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів. У цьому можна переконатися на графічному рис. 2.2.

Отже, під час нашого експерименту у студентів ЕГ виробляється більш чітке уявлення про цінності, притаманні особистості, яка самоактуалізується, формується власне ставлення до них; з’являється активне бажання до самовираження, розвивається рівень гнучкості в поведінці тощо.

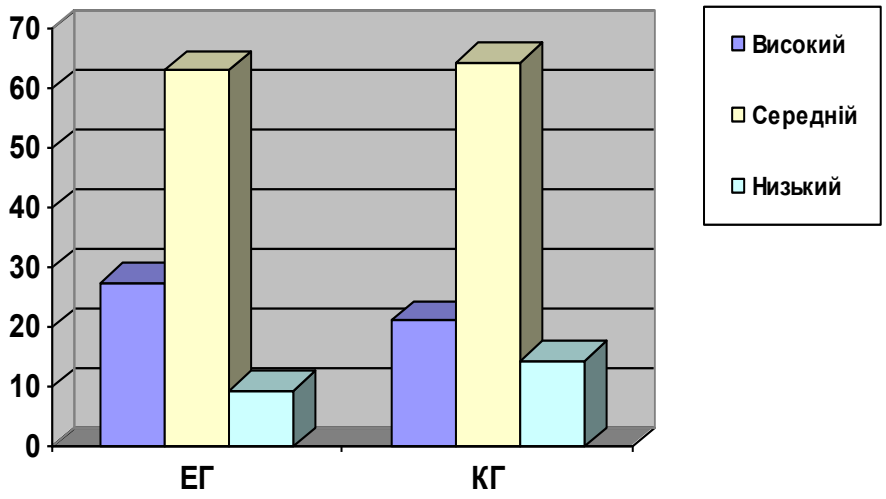

Рисунок 2.2 – Стан сформованості мотивів, необхідних для розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі професійгої підготовки (контрольний етап)

Зважаючи на те, що під час констатувального етапу експерименту ми керувалися припущенням, що шкали «компетентність у часі», «підтримка», «когнітивність» та «креативність» найбільш повно відображають когнітивний, мотиваційний та креативно-діяльнісний компоненти технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи, ми проаналізували розподіл студентів КГ та ЕГ за рівнями розвитку (високий, середній, низький) залежно від ступеня вираженості відповідних показників.

Дослідження особливостей когнітивного, мотиваційного, креативно-діяльнісного та рефлексивно-оцінного компонентів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи здійснювалося на основі анкети.

Перший блок – когнітивний – передбачав аналіз наявності у студентів спеціальних знань щодо теорії креативності, методів її діагностики, прийомів, способів та технологій розвитку, які є основою формування відповідних здібностей.

Другий блок – мотиваційний – був спрямований на визначення усвідомлення студентами значущості та необхідності розвитку креативних здібностей для майбутньої професійної діяльності, а також на оцінку рівня їхньої внутрішньої мотивації до творчої активності.

Третій блок – креативно-діяльнісний – мав на меті виявлення власних творчих можливостей, особистісних якостей та індивідуальних особливостей студентів, розширення їхнього уявлення про себе як суб'єктів творчої діяльності.

Четвертий блок – рефлексивно-оцінний – дозволяв з'ясувати рівень розвитку рефлексивних умінь та самооцінки професійної діяльності здобувачів вищої освіти. За результатами повторного опитування студентів щодо розвитку когнітивного компонента було встановлено, що у процесі формувального етапу експерименту у студентів сформувалося більш усвідомлене уявлення про поняття «креативність» та творчої діяльності в цілому. Здобувачі вищої освіти змогли чітко і повно сформулювати визначення креативності. Так, 83,5% учасників створили термінологічні ланцюжки з п'яти і більше слів, що свідчить про усвідомлене розуміння досліджуваного поняття. Лише 16,5% студентів побудували ланцюжки з 2–3 слів, що значно менше порівняно з показниками констатувального етапу експерименту (51,7%) (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Діагностика наявності у майбутніх учителів початкових класів ЕГ спеціальних знань із теорії креативності (контрольний етап)

№ з/п	Кількість варіантів відповідей / Завдання	0-1	2	3	4-и і більше
1	Назвіть критерії оцінки креативних здібностей?	4	14	38	44
2	Назвіть методи діагностики креативності дітей?	10	38	38	14
3	Назвіть прийоми і способи розвитку креативності учнів початкової школи?	-	44	30	26
4	Які бар'єри можуть виникнути у процесі спілкування із творчими дітьми?	20	52	24	4

Якісний аналіз змісту відповідей виявив, що 89,4% майбутніх учителів початкових класів назвали в якості критеріїв оцінки креативних здібностей гнучкість, оригінальність, побіжність мислення, творчу уяву. 43,8% опитаних зазначили відкритість досвіду і новизну; 31,1% – допитливість; 27,6% – унікальність; 10% – розробленість, варіативність, спонтанність.

Студенти експериментальної групи показали широку обізнаність щодо методів діагностики креативності, серед них: тестування, методи спостереження, тренінги, ігрові методики, вивчення продуктів творчості. За допомогою запропонованих тестів можна діагностувати різні складові, види та рівні креативності (вербальну, образотворчу, математичну, образну, комунікативну тощо).

Під час відповідей на третє запитання діагностики найбільш використовуваними були відповіді: «мозковий штурм» (84,7%); «ігрові прийоми» (81,6%); «метод гірлянд і асоціацій» (78,3%). Діагностика показала, що найпоширенішим методом розвитку креативних здібностей у студентів до є гра, що засвідчує специфіку майбутньої професійної діяльності – учитель початкової школи.

Аналіз відповідей здобувачів вищої освіти на четверте запитання дозволяє констатувати, що половина опитаних (52%) серед основних бар'єрів у спілкуванні з творчими дітьми виділяють «неприйняття дитини іншими учнями» та «неадекватне сприйняття себе та інших». 48,4% респондентів зазначили особистісну тривожність і підвищену чутливість креативної дитини, а 28% – її високу рухливість та значну пізнавальну активність.

Таким чином, можна зробити висновок, що майбутні вчителі початкових класів демонструють усвідомлення суті проблеми та аргументованість своїх позицій. Водночас деякі студенти висловлювали побоювання щодо власного недостатнього рівня знань для повного задоволення пізнавальних потреб й інтересів учнів. Проте такі висловлювання можна інтерпретувати як прояв рефлексивної здатності, що свідчить про розвиток компонентів технології

формування креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи. Отже, зазначений бар'єр може розглядатися як педагогічний ресурс для розвитку професійно значущих якостей та способів діяльності майбутніх учителів, сприяючи підвищенню їх професійної компетентності.

Результати контрольного етапу експерименту підтверджують високий рівень розвитку швидкості мислення студентів: 49% учасників змогли навести чотири та більше варіантів вправ як приклад у відповідь на завдання.

Оригінальні завдання змогли придумати 25% майбутніх учителів початкової школи. Наприклад: «Поясни за схемою зв'язок героїв казки. Потім заміни героїв казки на букви. Придумай за цією схемою нову казку», «Заміни в тексті художнього твору слова малюнками-символами». 63,6% учасників експерименту модифікували відомі їм ігри та завдання, включивши їх у конкретний урок (письмо, читання, математика тощо). Решта 21,4% пропонували набір завдань, запропонований їм під час вивчення певної дисципліни. Можна стверджувати про достатній рівень розвитку гнучкості мислення майбутніх учителів, так як більшість вправ, запропонованих студентами, були з різних навчальних предметів (математика, читання, письмо, малювання тощо).

Під час повторного дослідження щодо розвиненості рефлексивно-оцінного компоненту технології нами було проаналізовано карти спостережень, заповнені експертами (методистами навчальної практики, викладачами-предметниками академії), і, проробивши необхідні розрахунки, ми змогли зробити висновок про ступінь відмінності в оцінках студентів експериментальної та контрольної груп (табл. 2.14).

За висновками експертів, у цілому, для студентів ЕГ характерна адекватна самооцінка здібностей, на відміну від завищеної самооцінки на констатувальному етапі експерименту. Це цілком зрозуміло, тому що, зіткнувшись з труднощами в процесі здійснення творчого розвитку молодших школярів, майбутні вчителі досить критично підійшли до оцінки власних

практичних умінь, розуміючи всю відповідальність і складність роботи з розвитку креативності учнів початкових класів.

Таблиця 2.14 – Порівняльна таблиця рефлексії здібностей майбутніх учителів початкових класів ЕГ та КГ, (контрольний етап, у %)

Студенти	**ЕГ**					**КГ**				
Здібності, що оцінюються	**5**	**4**	**3**	**2**	**1**	**5**	**4**	**3**	**2**	**1**
Діагностувати креативність	44	33	23	0	0	21	53	23	3	0
Прогнозувати творчий розвиток дітей	9	36	53	2	0	5	40	31	20	4
Диференціювати навчання дітей у відповідності до рівнів розвитку і створювати розвивальні вправи	10	46	38	6	0	3	19	41	32	5
Оцінювати результати творчих досягнень	30	40	22	7	0	11	48	27	14	0
Спілкуватися з творчими дітьми і творчо вирішувати конфлікти	47	37	12	4	0	10	40	32	17	1
Рефлексія педагогічної діяльності	40	19	24	17	0	9	30	21	0	0

Отже, аналіз карт спостережень дозволив переконатися в тому, що в умовах спеціально організованого навчання у процесі професійної підготовки щодо розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи рівень розвитку рефлексивно-оцінного компоненту технології в ЕГ значно підвищився, що стверджує ефективність впровадження технології розвитку креативних здібностей майбутніх педагогів у досліджуваний процес.

Аналіз результатів контрольного етапу експерименту показав відмінності в рівнях розвитку всіх компонентів технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи студентів ЕГ та КГ. Отримані результати представлені в таблиці 2.15.

Де КГ – контрольні групи, ЕГ – експериментальні групи, Р – різниця між показниками обох груп. Як бачимо за усередненими даними, високого рівня (28,5%) розвитку креативних здібностей досягли учасників ЕГ, у той час як у КГ цей показник склав лише 10% респондентів. У ЕГ помітно також значне збільшення кількості студентів із середнім рівнем – 43,5% опитуваних, показник же у КГ складає значно менше – усього 33% студентів.

Таблиця 2.15 – Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів за результатами формувального етапу експерименту, у %

Рівні / Компоненти	Високий			Середній			Низький		
	КГ	ЕГ	Р	КГ	ЕГ	Р	КГ	ЕГ	Р
Когнітивний	10,5	29,0	19,0	35,0	45,0	10,0	54,0	25,0	29,0
Мотиваційний	15,0	30,0	15,0	33,0	44,5	11,5	52,0	25,0	26,5
Креативно-діяльнісний	7,0	27,0	20,5	32,5	42,5	10,0	60,0	30,0	30,5
Рефлексивно-оцінний	8,0	28,0	19,5	31,5	42,0	10,5	60,0	30,0	30,0
Загалом	10,0	28,5	18,5	33,0	43,5	10,5	56,5	27,5	29,0

Окрім того, в ЕГ також суттєво зменшилася кількість молоді із низьким рівнем розвитку креативних здібностей: цей показник складає лише 27,5% опитуваних від загальної кількості студентів ЕГ, а от у КГ цей показник зменшився не настільки суттєво, склавши 56,5% респондентів. Різниця у середніх показниках рівнів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів між контрольними та експериментальними групами становила 18,5% для високого рівня, 10,5% – для середнього та 29% – для низького. Водночас, слід відзначити відносно високий рівень сформованості в ЕГ когнітивного та мотиваційного компонентів, що проявляється на всіх рівнях розвитку. Ці результати свідчать про те, що більшість студентів ЕГ подолали початкову байдужість і демонструють усвідомлення значущості педагогічної креативності. У студентів КГ також спостерігалися певні позитивні зрушення, зокрема активізувався процес усвідомлення креативного потенціалу майбутньої професії та підвищився рівень мотивації до діяльності. Аналіз результатів роботи експериментальних груп, отриманих на контрольному етапі дослідження, представлено у таблиці 2.16.

Аналіз наведених у таблиці статистичних даних дає підставу стверджувати, що розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи найбільш інтенсивно здійснюється в умовах цілеспрямованого, активного їх включення у процес участі, творчу пошукову

діяльність, стимулювання розвитку інтересу до досліджуваної проблеми, використання спеціально розробленого комплексу методичного інструментарію: різних педагогічних технологій, рольових ігор, забезпечення умов для самостійної підготовки, до практичного застосування одержаних знань з проблеми розвитку креативності.

Таблиця 2.16 – Порівняльний аналіз рівнів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи експериментальних груп за результатами констатувального й контрольного етапів експериментальної роботи, у %

Рівні креативних здібностей	**ЕГ**	
	Констатувальний етап	**Контрольний етап**
Високий	3,5	28,5
Середній	31	43,5
Низький	65,5	27,5

У студентів КГ, на відміну від ЕГ, не відбулося суттєвих змін у рівні розвитку креативних здібностей (табл. 2.16).

Таблиця 2.16 – Порівняльний аналіз рівнів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів КГ за результатами констатувального й контрольного етапів експериментальної роботи, у %

Рівні креативних здібностей	**КГ**	
	Констатувальний етап	**Контрольний етап**
Високий	4	10
Середній	32	33
Низький	64	56,5

Ті незначні позитивні зміни в рівні розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів, що були зафіксовані нами у КГ, зумовлені, по-перше, розвитком когнітивної та мотиваційної складових, по-друге, тим, що, беручи участь у достатньо тривалому діагностичному дослідженні упродовж констатувального етапу експериментальної роботи, студенти отримали певну кількість знань з проблем розвитку креативних

здібностей, мали можливість залучитися до ряду позааудиторних форм роботи.

Порівняльний аналіз результатів, отриманих на контрольному етапі експериментальної роботи, дає можливість стверджувати, що зафіксована значна різниця в рівні розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів контрольних та експериментальних груп. Усі ці дані представлені у діаграмі (рис. 2.3).

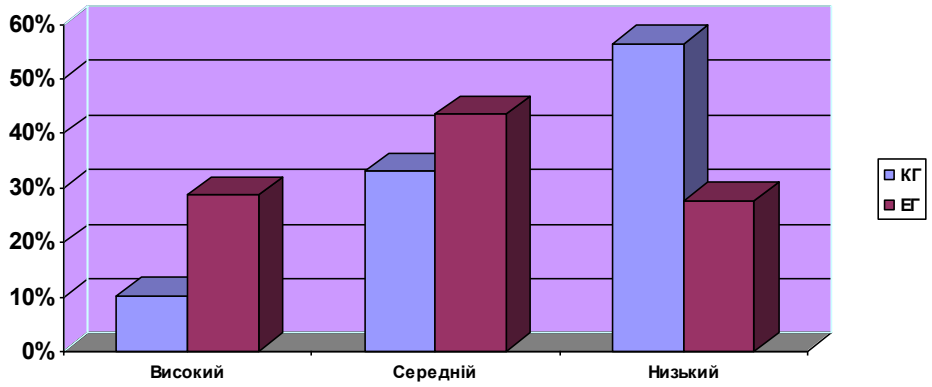

Рисунок – 2.3 Порівняльний аналіз рівнів розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів
за результатами контрольного етапу експерименту

Позитивна динаміка спостерігалася також у середньому рівні, який продемонстрував тенденцію до зростання (з 31% до 43,5% після експерименту), тоді як показники низького рівня навпаки зазнали суттєвого зниження (з 65,5% до 27,5%). Водночас темпи зміни якісних показників у КГ мали інші кількісні характеристики: для високого рівня різниця становила 6%, середнього – 1%, низького – 7,5%. Ці результати підтверджують припущення про ефективність розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів завдяки розробленій і впровадженій науково обґрунтованій технології. Слід зауважити, що комплекс методичного інструментарію створив значний стимул для розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів та їх подальшої орієнтації на професійну діяльність.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблеми розвитку креативних здібностей визначено ступінь її наукової розробленості та уточнено зміст ключових понять: «здібності», «креативність», «креативні здібності», «педагогічна креативність», «креатив».

З'ясовано, що здібності є індивідуальною характеристикою особистості, яка виступає суб'єктивною умовою успішного виконання певного виду діяльності. Вони не зводяться лише до сукупності знань, умінь і навичок, а проявляються у швидкості, глибині та стійкості оволодіння способами й прийомами діяльності. Креативність трактується як інтегративна риса особистості, що виявляється підвищеною чутливістю до проблем та здатністю їх нестандартного вирішення, а також умінням генерувати нові оригінальні ідеї та способи їх реалізації.

Педагогічна креативність розглядається як найбільш масштабні та інноваційні педагогічні рішення, що дозволяють відкривати нові можливості вдосконалення як професійної діяльності вчителя, так і особистості, залученої до цього процесу. Під терміном «креатив» розуміють фахівця, здатного застосовувати нестандартні підходи у розв'язанні педагогічних завдань, реалізовувати оригінальні конструктивні дії для створення нових, унікальних продуктів професійної діяльності, а також удосконалювати власний досвід і шукати засоби його розвитку у процесі професійної підготовки.

Визначено сутність та специфіку розвитку креативних здібностей особистості у процесі фахової підготовки. Креативні здібності розглядаються як комплекс індивідуальних особливостей особистості, що забезпечують ефективне здійснення творчої діяльності, орієнтованої на оптимізацію педагогічного процесу, пошук різноманітних шляхів розв'язання проблемних ситуацій та вихід за межі стандартних освітніх сценаріїв.

Установлено, що найбільш чутливим періодом для формування креативних здібностей є підлітковий та юнацький вік (13–20 років), коли інтенсивно розвиваються спеціалізовані творчі здібності, тісно пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Значущим чинником розвитку на цьому етапі виступає наявність професійного зразка. Зокрема, вік від 18 до 20 років вважається оптимальним для формування професійної креативності, що може реалізовуватися у стінах закладів вищої освіти.

Доведено, що успішність розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів визначається створенням спеціально організованого освітнього середовища. Під час моделювання такого креативного освітнього простору необхідно враховувати педагогічні вимоги щодо освітнього процесу: оновлення змісту освіти, гуманізацію та демократизацію освітньої діяльності, формування комплексного науково-методичного забезпечення, залучення студентів до активного освітнього середовища з можливістю реалізації «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії, розвиток здатності самостійно керувати творчим процесом, систематичне формування творчого мислення та потреби у творчій праці, надання зразків для наслідування й стимулювання професійного інтересу. Метою креативного освітнього середовища є активізація творчого потенціалу особистості та максимально ефективний розвиток закладених у ній творчих здібностей. Як результат, формується креативний фахівець, здатний застосовувати нестандартні підходи до вирішення професійних завдань, здійснювати оригінальні дії, відкривати нове та створювати унікальні продукти педагогічної діяльності.

Визначено критерії, показники та рівні розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі їх професійної підготовки. З урахуванням предмета дослідження виокремлено основні компоненти, що забезпечують реалізацію технології розвитку креативних здібностей.

Когнітивний компонент передбачає наявність у студентів системи знань про особливості творчого процесу як складової педагогічної діяльності вчителя

початкової школи, а також знань з проблеми креативності як базового елемента сучасної професійної діяльності.

Мотиваційний компонент формує потребу у постійному пошуку нових знань, визначенні власних пріоритетів, мотивованості досягати цілей, прагненні до гармонійного розвитку, а також спрямованості на пошук нестандартних і відмінних від традиційних способів розв'язання навчальних завдань.

Креативно-діяльнісний компонент охоплює формування активної життєвої позиції майбутнього фахівця, здатності оригінально розв'язувати завдання, творчо обробляти наявні ідеї, проявляти варіативність, швидко орієнтуватися в нових ситуаціях, гнучко реагувати на поставлені завдання, обирати оптимальні шляхи їх розв'язання, демонструвати здатність до асоціацій, імпровізації та конструктивних рішень, налаштовуватися на саморозвиток і створювати самостійний оригінальний продукт власної діяльності.

Рефлексивно-оцінний компонент забезпечує розвиток умінь самоаналізу, переоцінки власних пріоритетів, оцінки наявних систем, сприйняття й аналізу загальноприйнятих норм і правил.

Розроблено критерії оцінювання сформованості зазначених компонентів, визначено рівні розвитку креативних здібностей та їх зміст. Для проведення експериментальної роботи обрано контрольні та експериментальні групи здобувачів вищої освіти. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено технологію розвитку креативних здібностей майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки. Вона полягає у послідовному впливі на освітній процес за допомогою комплексу традиційних та інноваційних методів і форм навчання (методичного інструментарію), із урахуванням особистісних особливостей студентів, з метою формування та розвитку їх креативних здібностей.

У дослідженні нами визначено такі етапи технології. Діагностико-мотиваційний етап – спрямований на визначення початкового рівня розвитку креативних здібностей студентів, стимулювання формування мотивів до їх

розвитку та організацію сприятливого освітнього середовища для навчальної діяльності. Креативно-технологічний етап – передбачає розвиток креативних здібностей студентів за допомогою систематизованого комплексу методичного інструментарію, який включає форми, методи, прийоми, засоби та методики. Рефлексивно-коригувальний етап – забезпечує системний аналіз і самоаналіз стану розвитку креативних здібностей у студентів та, за потреби, внесення відповідних коригувань у процес їхньої професійної підготовки.

Експериментальне впровадження зазначеної технології у процес фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів підтвердило її ефективність. Дані формувального етапу експерименту після застосування обґрунтованого методичного інструментарію засвідчили вищі якісні показники сформованості компонентів технології розвитку креативних здібностей у студентів експериментальних груп порівняно з контрольними групами, де відповідні показники залишалися на нижчому рівні. Це свідчить про те, що орієнтація на традиційні методи та форми фахової підготовки в експериментальних групах трансформувалася у творчі підходи до розв’язання поставлених завдань.

За усередненими даними, високого рівня розвитку креативних здібностей досягли 28,5% студентів експериментальних груп, тоді як у контрольних групах цей показник становив лише 10%. Різниця в усереднених показниках рівнів розвитку креативних здібностей між контрольними та експериментальними групами склала 18,5% (високий), 10,5% (середній) та 29% (низький) відповідно. Питома вага студентів експериментальних груп із високим рівнем розвитку креативних здібностей зросла майже в 10 разів: із 3,5% на констатувальному етапі до 28,5% за підсумками формувального етапу експерименту.

Порівняльний аналіз результатів контрольного етапу експериментальної роботи дозволяє стверджувати, що зафіксовано значну різницю в рівні розвитку креативних здібностей між студентами контрольних та експериментальних груп. Таким чином, мету дослідження досягнуто, а завдання – виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Освіта в стратегії розбудови організованого суспільства. *Вища освіта України*. 2020. № 4. С. 5–12.

2. Андрущенко В. Українські університети перед викликами соціально-турбулентного світу. *Вища освіта України*. 2022. № 4. С. 5–12.

3. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі*. Житомир : Вид-во ім. І. Франка, 2012. С. 14–41.

4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.

5. Бузнякова М., Дубасенюк О. А., Павленко В. В. Реалізація креативного підходу в роботі вчителя образотворчого мистецтва. *Креативна педагогіка*. 2024. № 17. С. 60–66.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

7. Верстюк В. В. Формування методологічних засад наукового пошуку М. Костомарова. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2018. Т. 28. С. 244–259.

8. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

9. Гриневич Л. Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 98–111. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/631/605 (дата звернення: 28.04.2025).

10. Гура Т., Кузнєцова О., Рома О. Готовність українських педагогів до впровадження європейських практик у шкільну освіту: психологічні передумови

та особливості розвитку. *Вісник Львівського університету.* Серія : психологічні науки. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці. 2022. С. 23–31.

11. Дичківська І. Методологічні підходи у побудові системи вимог до сучасного фахівця дошкільної освіти. *Інноватика у вихованні*. 2019. № 10. С. 58–66.

12. Дідик Н. Визначення поняття особистісної зрілості в гуманістичній психології А. Маслоу. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № (1). https://doi.org/10.32626/2227-6246.2008-1.%p

13. Дубасенюк О. А., Вознюк О. В., Умінська О. Л. Моделювання процесу формування і розвитку педагогічної майстерності вчителя початкових класів (на досвіді Павлиської середньої школи). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2024. № 116. С. 5–19.

14. Жлудько В. М. Формування готовності майбутніх учителів до навчання ігрового дизайну учнів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Чернігів, 2015. 20 с.

15. Зубцова Ю. Є., Андрющенко О. О. Проблема діяльності особистості в контексті загальнометодологічних та науково-практичних підходів в освіті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній* зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко та ін. 2022. № 83. С. 30–34.

16. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 312 с.

17. Казанжи І. В. Формування толерантно-партнерських стосунків в умовах Нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 64. 2019. Т. 1. С. 36–40.

18. Карпенко Н. А. Психологія творчості : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.

19. Козловський Ю. М. Педагогіка : підручник / Ю. М. Козловський, В. Л. Ортинський, Л. В. Дольнікова. Львів : Видавництво Львівської

політехніки, 2020. 372 с.

20. Концептуальні засади реформування школи: Нова українська школа. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

21. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упор. Флегонтова Н. М. Київ : КНУТД, 2013. 55 с.

22. Курінна А. Ф., Меняйло В. І. Розвиток риторичного потенціалу здобувачів вищої освіти: лінгвосинергетичний вимір. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Т. 1. № 80. С. 210–217.

23. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2008. 464 с.

24. Максименко С. Д. Методологія генетичної психології в міждисциплінарних дослідженнях особистості та її внутрішнього світу. *Психологічні ресурси розвитку особистісної в умовах невизначеності освітнього простору* : збірник матеріалів наукових доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 23 жовтня 2024 року). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 11–15.

25. Моляко В. О., Гулько Ю. А., Ваганова Н. А. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.

26. Навроцька М. М. Розвиток професійного іміджу педагога у післядипломній освіті: методичні рекомендації. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. 64 с.

27. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

28. Нова школа: простір освітніх можливостей: проект / укладачі: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова, І. Коберник, В. Ковтунець,

О. Макаренко, О. Малахова, Т. Нанаєва, Г. Усатенко, П. Хобзей, Р. Шиян. URL: http://mon.gov.ua/Новини%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf. (дата звернення: 30.06.2025 р.).

29. Про вищу освіту : Закон України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 17.06.2025).

30. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019 (дата звернення: 30.03.2025).

31. Про повну загальну середню освіту : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 12.04.2025).

32. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 18.05.2025).

33. Психологія творчості : навчальний посібник / М. О. Сова, С. О. Дєніжна, І. О. Пєтухова. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. 392 с.

34. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчо обдарованої особистості : наук.-метод. посіб. НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих ; Інститут обдарованої дитини. Київ : НАПН України: Ін-т обдарованої дитини, 2010. 442 с.

35. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів та методистів початкового навчання. Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.

36. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури : монографія. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2014. 404 с.

37. Сікорський П. І. Нова педагогіка. Львів : Львівська політехніка. 2021. 539 с.

38. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. :

Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна. За заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєвєродонецьк, 2020. 194 с.

39. Сіваченко О. П. Теорія і практика розвитку обдарованості : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2015. 384 с.

40. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ : «ЕксОб», 2004. 304 с.

41. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми : колективна монографія / авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн, М. С. Гальченко, М. В. Ліпін, Д. В. Погрібна, Н. В. Савчук, О. А. Федорчук. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.

42. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977. С. 5–279.

43. Сущенко Л. О. Педагогічний супровід розвитку креативної особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Серія № 5. 2011. Випуск 26. С. 131–136.

44. Сущенко Л. О. Упровадження навчально-ігрових технологій у закладах вищої освіти як вектор розвитку інноваційного потенціалу особистості. *Вища освіта України*. 2024. № 1 (92). С. 168–177.

45. Трипольська Н., Сущенко Л. Проєктування компетентнісно орієнтованого освітнього процесу майбутніх педагогів у контексті ціннісної парадигми. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи* : збірник тез доповідей ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (20 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. Л. О. Сущенко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. С. 183–186.

46. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

47. Формування творчої особистості вчителя, студента, учня : психологічний дискурс : колективна монографія / О. Д. Сафін, Н. В. Гуртовенко,

С. Ю. Діхтяренко [та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2021. 376 с.

48. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.

49. Фурман О. Успішність, успіх і Я–концепція особистості. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 191–204.

50. Хващевська О., Кишкар Є. Мотиваційна готовність майбутніх учителів початкових класів до впровадження інновацій в освітній процес. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. Випуск 7. С. 179–190.

51. Хижняк І. Ключові результати професійної підготовки сучасного вчителя початкової школи у ЗВО. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. № 8. С. 5–15.

52. Чернілевський Д. В., Томчук М. І. Педагогіка та психологія вищої школи : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Вінницький соціально-економічний ін-т Ун-ту «Україна». Вінниця : [б.в.] : Міленіум, 2006. 402 с.

53. Якимчук О. Компетентнісний підхід в освіті: українські реалії. *Вища освіта України*. 2020. № 3. С. 19–25.

54. Яременко Л. А. Теорія та практика розвитку творчих здібностей особистості. Київ : Видавництво «Інтерсервіс», 2014. 416 с.

55. Beghetto R. A., & Karwowski M. Unfreezing creativity: A dynamic, micro-longitudinal approach. In Beghetto, R. A. & Corazza, G. (Eds.). Dynamic Perspectives on Creativity. 2019. (pp. 7–25). https://doi.org/10.1007/978-3-319-99163-4_2

56. Friedlander K. The Psychology of Creative Performance and Expertise (1st ed.). London : Routledge. 2024. https://doi.org/10.4324/9781003259428

57. Guilford J. P. The nature of humane intelligence. N. Y., 1967. 132 p.

58. Kurinna A., Iliichuk L., Mamicheva O., Nesterenko T., Romanova I., & Pinchuk Y. Formation of Rhetorical Competence in University Applicants as a

Necessary Factor for Successful Professional Activity. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. № 14 (4). P. 230−242.

59. Levchenko N., Liamprekht O., Zosimova O., Varenikova O., Boiko S. Emblematic Literature as a Form of Biblical Hermeneutics. *Amazonia Investigo*. Volume 9. Issue 32. De la Amazonia, 2020. P. 61–69.

60. Oleksin Y., Kochubey A., Sokal V, Shevchuk T., & Yakubovska S. Scientific approaches to determining creative personality. *European Science*. 2023. № 4 (sge17-04), p. 132–149. https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-17-04-018

61. Sushchenko L. O. Scientific and methodological support for the preparation of future primary school teachers for the humanization of pedagogical activity. Теорія і практика підготовки майбутніх педагогів в умовах сучасної освітньої парадигми : монографія / за заг. ред. Л. О. Сущенко. Запоріжжя : ПП «АА Тандем», 2025. С. 7–25.

62. The Cambridge Handbook of Creativity and Emotions / Z. Ivcevic, J. D. Hoffmann, J. C. Kaufman). Cambridge Univ. Press, 2023. p. 640.